

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

.....
Új folyam 106. szám

2015. 2. szám

tartalom

igehirdetés

Fehér Károly: Tágas térre vitt ki engem / 1

tanulmányok

Ittész János: Örök érvényű felismerés vagy csupán korhoz kötött ismeret? / 3

Bencze András: Gyóni Géza köszöntése / 13

Isó Gergely: Ordass Lajos az 1957-es minneapolis-i világyűlésen III. / 16

köszöntés

Fabiny Tibor 60 éves / 39

tartalmi összesítők / 44

keresztyén igazság Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 106. szám – 2015. 2. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Cserhátiné Szabó Izabella, Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel és Venásch Eszter

Tördelőszerkesztő: Erdészné Kárpáti Judit

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szatmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Tágas térre vitt ki engem (Zsolt 118,1–10)

Emlékezetem szerint ez a zsoltárrészlet soha nem szerepelt az egyház rendje szerint igehirdetési textusként. Pünkösdi vagy pünkösöd környéki perikópaként pedig különösképpen nem. Arra sem emlékszem, hogy magam választotta alapigeként prédikáltam volna róla. Arra azonban igen, hogy gyakran találkoztam vele a zsoltárok imádkozása során. Ha nem is az egészszel, de a tágas tér számos zsoltárban visszatérő képével igen. Ahogy az ember tere kora, egészségi állapota és sok-sok egyéb tényező szorításában letagadhatatlanul szűkül, úgy válik egyre izgalmasabbá a tágas tér ígérete, reménysége és valósága. Pünkösöd eseménye különös fényt vet a tágas térre. Szabadságot ad arra, hogy a zsoltár tágas terét a Szentlélek Úristen gyújtotta világosság fényében lássuk, személyes hitünk és az anyaszentegyház élete titkaként. A zsoltár is Isten népe közösségében áldja a tágas térre kivívó Urat.

A hagyományos fordítás a nyomorúsággal állítja szembe a tágas teret, egy modern fordítás pedig a szorongattatással, a sarokba szorítással, a szűkösséggel meg a szűkösség okozta szorongással. Emlékezzünk: a tanítványok még a feltámadás híre után is a beretesztelt ajtó mögötti zártságban vélték biztonságukat. Pedig félelmüket a zárt ajtó mögé is magukkal vitték. Szorongani azonban szabad térben is lehet. Százéves bérház emeleti, külső körfolyosóján járva azon kaptam magamat, hogy egyre szorosabban húzódtam a falhoz, mert ijesztett a lépcsőkorláton áttetsző mély tér. Jó volt belépni innen a falak közé.

A tágas tér pünkösöd fényében mérhetetlenül több a zárt odú ellentéténél. Nagyobb a sokaság által megtöltött térségnél. A tágas tér azonos az újtestamentumi szabad úttal (Ef 2,18), a megfeszített és feltámadott Úr által ajándékozott bocsánattal. Ez az ajándék teremti azt a tágas teret, amely külső korlátok és belső nyomorúságok szorításában, elszenvedése közben is távlatot, fellélegzést, reménységet teremt. A tizenegy kopt keresztyénnek nem az előttük hullámzó tenger jelentette a tágas teret, hanem Krisztus, akihez imádkoztak, miközben a nyakukon lévő kés és a halálos sarokba szorításukról beszélt.

A Krisztust dicsőítő Szentlélek Úristen tágitja a teret, még a pünkösdi népkatalógusnál is tágabbra. De Péter nem annak örvend, hogy milyen sokan vannak, és milyen sokan lesznek majd túl Péter távlatán. Ennek a beláthatatlan tágas térnek ugyanis van centruma: az a Jézus Krisztus, akit a Szentlélek dicsőít. Jézus Krisztus minden elgondolást meghaladó irgalma úgy visz ki tágas térre, hogy mindig saját magához vonz. Örülünk, amikor a magunk beszűkülésének a nyomorúságában lenyűgöző missziós eredményekről hallunk, de nem szédülünk el tőlük, nem is irigykedünk; essünk térdre: Krisztus legyen az ura, centruma a tágas térnek! A szorongás lakatját verje le, a látványos diadal tűzijátékát pedig a Szentlélek lángjával, Jézus Krisztus szelíd, vonzó, derűs világosságával (*phósz hilaron*) ragyogja túl! A tágas tér nem határtalanságot, hanem Jézus Krisztus keresztfán kiterjesztett kezének, a Feltámadott áldásra emelt kezének a hatótávolságát jelenti.

Ennek a beláthatatlan „tágas térnek” van centruma: az a Jézus Krisztus, akit a Szentlélek dicsőít.

A tágas tér az örökkévalóságba nyúlik. Ahogy Kodály *Budavári Te Deumának in aeternuma* ismétlődve nem némul el, hanem kibeszélhetetlen finomsággal belesimul az örök kórus dal-lamába: ez a tágas tér. Ennek bizonyos reménysége szüli édes bor részegsége (ApCsel 2,12) helyett „a [L]élek józan mámorát.”¹

Szent Ambrus: Hajnali himnusz

Atyaisten dicsfénye te,
Fényből lett fény tündöklete,
Fény fénye, nappal napja vagy,
Forrás, melyből világ fakad.

Igaz nap, kelj, egünkre már,
Ragyogj reánk, örök sugár,
És tündököld szívünkbe szét
A Szentlélek sugártüzét.

Szóval szólítjuk az Atyát,
A múlhatatlan menny urát,
A hathatós malaszt urát,
Törje meg a Kaján fogát.

Rontsa meg elszánt, tiszta tett
A bésikamló bűnöket.
Hadd váltson áldás sorscsapást,
Igaz út adjon újulást.

(Fordította: Sík Sándor)

Uralkodjék a lelkeken.
A test szeplőtlen s hú legyen.
Melegen égjen tiszta hit.
Ne tudjuk álság mérgeit.

Krisztus legyen ma ételünk,
Legyen ital a hit nekünk,
Szürcsöljük szent öröm borát,
A lélek józan mámorát.

Igy boldogan a nap megyen.
Hajnal a szemérem legyen,
A hit legyen a déli nap,
S ne érje lelkünk alkonyat.

Hajnal legyen egész napunk,
És teljes legyen hajnalunk:
Az Atyában egész Fia
S Igében az egész Atya.

1 Sík S. ford. Szent Ambrus: Hajnali himnusz. In *Himnuszok könyve. A keresztény himnuszok költészet remekei*. [H. n., é. n.] Kairosz Kiadó, 45.

Örök érvényű felismerés vagy csupán korhoz kötött ismeret? – Valóban a reformáció örökösei vagyunk?¹

Kezdő sóhaj (az előadó magára nézve mondja):
„De ha énám kincset bízta, / Ments meg immár, Istenem!”
(Weöres S., EÉ 432,5)

Bevezetés

Köszönöm a szervezőknek a bizalmat és a felkérést. Ők maguk a tanúim, hogy nem könnyen mondtam igent. Vonakodásom oka főként az volt, hogy – bár a szervezők csak elég homályosan jelezték, milyen feladatra is kérnek, milyen témát képzelnek is el – rögtön éreztem, elég *kényes ügyről* van itt szó.

Az említett homályos jelzések után és alapján végül is – hosszabb töprengés után – magam fogalmaztam meg a címet. Rögtön jelezni kell, hogy a cím mindkét része valójában költői kérdés. Ugyanis egyrészt meg vagyok győződve arról, hogy a lutheri reformációban Isten örök érvényű felismerésre vezetete el – pontosabban: vezetete vissza a tiszta forráshoz – először Luther Márton, atyánkat és testvérünket a hitben, majd a reformátorok nemzedékét. Másrészt szerintem ahhoz sem fér kétség, hogy a *lutheri* reformáció örökösei vagyunk (itt, Magyarországon ki más, ha nem a mi egyházunk, amelyik 1952-ig még a nevével is erről tanuskodott, magát ágostai hitvallású evangélikus egyháznak nevezve). Az persze egészen más kérdés, hogy méltó örökösök vagyunk-e; megőriztük-e a ránk bízott kincset, nem letünk-e méltatlanok az örökhagyókhöz. S miközben büszkén hivatkozunk az örökségre, sokszor már azt sem tudjuk, mi is az valójában.

Azzá kellene végre lennünk, amik vagyunk.

Ebben az értelemben mondanivalóm két csomópont köré formálódik: először tanúságot szeretnék tenni a lutheri reformáció örökségéről, majd egy fajta önvizsgálatra hívom testvéreimet, magunkat, hogy belássuk: *azzá kellene végre lennünk, amik vagyunk*. Olyan kincsek örökösei, amelyeket Isten éppen a lutheri reformációban ajándékozott nemcsak a magukat evangélikusnak nevezőknek, hanem a földön küzdő egy, szent, egyetemes és apostoli egyháznak is.

Elutasított álláspontok

Mielőtt a két téma részletesebb kifejtésébe kezdenék, meg kell említenem azokat a közkeletű – szerintem téves – véleményeket, amelyek a lutheri reformáció jelentőségét relativizálják, kétségbe vonják és gyengítik. Természetesen nem a nyíltan ellenséges, olykor gyűlölködő véleményekre gondolok, amelyeknek egyik „díszpéldánya” éppen a napokban volt téma a fraternetes

¹ Előadás a felügyelőlk országos konferenciáján, Révfülöp, 2014. november 7.

levelezőlistákon (ifj. Tompó László: *Reformáció? Deformáció!* Hunhír.info)². Vannak kevésbé ellenségesnek tűnő, „finomabb” félreértelmezések is. Kettőt említek most ezek közül.

A mi lelkesznmzedékünk gyakran hallhatta azt – az elsősorban egyházpolitikai szempontoktól inspirált, az egyoldalú szociáletikai tájékozódást megideologizáló – tételt, hogy Luther kérdése (*Wie kriege ich einen gnädigen Gott?* – Hogyan lelem meg a kegyelmes Istent?) ma már nem érvényes, nem központi probléma. Mert a mi korunkban már nem a kegyelmes Isten után, hanem az irgalmas felebarát után kérdeznek az emberek. E „váltóállítás” egy *félig igaz állítással* tagadta meg a reformáció alapvető felismerését, tudniillik azt, hogy – akár felteszi a mai ember a kérdést, akár nem – emberi létünk legfontosabb és aktualitását soha el nem veszítő problémája az istenkérdés. Ez még akkor is így van, ha a győzelmesen nyomuló szekularizmus és ateizmus mára már – Wolf Krötke szavaival élve – „az istenfeledékenységnek olyan mélységébe taszította korunk emberét, amelyet a legjobban a következő mondattal jellemezhetünk: az emberek már azt is rég elfelejtették, hogy elfelejtették Istent.”³ Ebben a kontextusban az istenkérdés „ébredtartalma”, kortársaink – és közöttük elsősorban a ránk bízottak, gyülekezeteink, hittestvéreink – intése és figyelmeztetése olyan feladatunk, amelyet nem a reformáció, hanem reformátori örökségünk részeként maga Isten bízott ránk. „Az az egyház, amelyik nincs meggyőződve arról, hogy a vallások

2 „Három év híján ötszáz éve, hogy ezen a napon Martin Luther ágostonos szerzetes kiszögezte kilencvenöt tételét a wittenbergi vártemplomra. Ezzel kezdetét vette az a folyamat, amit olyan sokan mindmáig ünnepelnek. Holott, ha valóban keresztények vagyunk, éppen az ellenkezőjét illene tennünk. De lássuk csak, hogy miért! Olyan téves tanításokat hirdetett, amelyekkel hamarosan teljesen kiközösítette magát Krisztus Egyházából, a római katolikusból. Merthogy nem lehet büntetlenül együtt vallani igazságokat hamisságokkal. De lássuk röviden, milyen tévtanokat is hirdetett!

Legfőképpen azt, hogy *szabad akarat nincs, az ember képtelen jót cselekedni s ezért nem is kell jót tennie, továbbá, hogy bűn nincs és jó cselekedetek nélkül egyedül Krisztus érdemeiért üdvözülünk.*

Kétségtelen, voltak Luther előtt és alatt reformálni valók az Egyház életében, de nem tanításában, hanem képviselői életvitelében. Ő azonban nem ezek miatt, hanem sajátos tanai miatt robbantotta ki azt a folyamatot, amit felületesen reformációnak szoktak általában nevezni.

Más szóval revolúciónak, forradalomnak, felforgatásnak. Ha pedig valaki mindezt túlzásnak tekintené, olvassa el *Grisar Hartmann* jezsuita Luther-életrajzát vagy *Bilkei Ferenc* atya „Debrecentől Pannonhalmáig” című könyvét. Mindegyik eredeti Luther-idézetekkel mutatja be a „reformátor” mindazon tanításait, amelyek sajnos később elősegítették a liberalizmus és a bolsevizmus kialakulását.

Hiszen kétszáz évvel Luther forradalma után Londonban egyesült a két addigi szabadkőműves mozgalom, majd ismét kétszáz év múlva kitört a szentpétervári forradalom. Igen, 1517, 1717 és 1917 az újkori Európa talán legvérfagyasztóbb dátuma.

Maga Luther élete végén keserűen panaszkodott, hogy az erkölcsök és a közállapotok összehasonlíthatatlanul rosszabbak, mint forradalma előtt voltak. Nem véletlenül. Hiszen minden olyan mozgalom, amely Krisztus jegyese, a Katolikus Anyaszentegyház lerombolására irányul, elnyeri előbb-utóbb méltó büntetését. Ilyetén tehát egyáltalán nem reformáció, hanem deformáció történt akkor. Elvégre korunk oly végzetes romlásának kialakulása hosszú évszázadokon keresztül ment végbe. S ha igaz az ősi szállóige, miszerint „*historia est magistra vitae*”, a történelem az élet tanítómestere, éppen ideje, hogy helyére tegyük Luthert és mozgalmát is.” (<http://hunhir.info/index.php?pid=hirek&id=79570>)

3 Krötke, Wolf: *Christentum und Kirche in einer säkularisierten Welt. Vortrag am 09.07.2014 auf dem Konvent der Kirchenkreise Cottbus und Michelau in Cottbus* (<http://wolf-kroetke.de/vortraege/ansicht/eintrag/129.html>).

és ideológiák versenyében saját/os/ küldetése van, elveszti identitását és létjogosultságát. »Aki nem misszionál, az de-misszionál.« – mondta Claus Leggewie társadalomtudós.”⁴

A másik félreértelmezésről, amelyet legalább ugyanennyire tévesnek és veszélyesnek tartok, sokkal nehezebb beszélnem. Hiszen szélteben-hosszában elterjedt, ráadásul az Evangélikus Életben is minden héten szembesülünk vele. A reformátor portréja fölött olvasható a jelszó: *semper reformanda* – azaz *ecclesia semper reformanda est* (az egyházat állandóan reformálni kell / az egyház folyamatosan reformálandó). Mi a baj ezzel a lózunggal?

Először is az, hogy az Evangélikus Élet már a közlés pusztá formájával hamis, de legalábbis megtévesztő információt közöl. Hiszen ki az egyháztagjaink, de talán még lelkészeink közül is, akit ha megkérdeznének, ki mondta, hogy *ecclesia semper reformanda*, ne azt válaszolná, hogy természetesen maga Luther Márton. Különben megbecsült hetilapunkban miért lenne ott az ő portréja a nevezetes szavak mellett?! Hát éppen ez a bökkenő! Mert nemcsak hogy Luther nem, de egyetlen reformátor sem mondta soha ezt a mondatot. És nemcsak a lutheri reformáció hívei, hanem – legalábbis a reformáció századában – még a svájci irányzat követői közül sem.

Egy bizonyos pater Bernward Deneke (Wigratzbad) blogjában⁵ olvassuk: „Gyakran feltételezik, hogy ennek a formulának Szent Ágoston a szerzője; pedig az ő műveiben ez sohasem fordul így elő. Valójában az *ecclesia semper reformanda* követelménye a XVII. század elejének kálvinista teológiájából származik.”

Egyetlen reformátor sem mondta soha ezt a mondatot.

Egy svájci református forrás⁶ szerint viszont „az *ecclesia semper reformanda* feltehetően Jodocus van Lodenstein-től (1620–1677) származik, [és református logikával még hozzáteszi – I. J.] de tartalmilag visszaadja a reformáció törekvését.” (J. v. Lodenstein nevezetes holland református prédikátor, a református ortodoxia ádáz ellensége, szélsőségesnek mondható pietista, nem mentes a donatista tévmitástól sem – 1673-tól nem oszt és nem is vesz úrvacsorát, amíg az egyház erkölcsileg nem lesz tiszta.)

Veszélyek és felismerések

Bár a hamis információ közlése sem dicséretes dolog, a *semper reformanda* lózung következményeiben és sajnos mindenfelé elterjedt értelmezésével lesz igazán veszélyessé. Erre egy fontos példa. Az említett református forrás a „feltaláló” megnevezése után szól arról, hogy „Paul Tillich a fennálló, a meglévő állandó kritikáját és a kegyelem profán módon is érthető fogalmának kidolgozását protestáns elvnek tartja, de azt elismeri, hogy ez egy létező gyülekezeti bázis nélkül nem megy. *Tillichnek ez a tétéle gyakran felelős azért, hogy az egyházban olyan követelések fogalmazódnak meg, és az egyházi gyakorlat megváltoztatására olyan*

4 Kießig, Manfred – Stempin, Lothar – Echternach, Horst – Jetter, Hartmut – Herold, Gerhart (szerk.): *Evangélikus Erkölytan: glauben – erkennen – leben*. 7. aktualizált kiadás. Gütersloh, 2001, Gütersloher Verlagshaus, 729.

5 <http://frischer-wind.blogspot.hu/2012/01/ecclesia-semper-reformanda.html>

6 <http://www.landeskirchenforum.ch/semper-reformanda>

kezdeményezések történnek, amelyek mind a Szentírásnak mind a reformátori teológiának ellene mondanak. Itt ugyanis a semper reformandán olyan programot értenek, amely végül az egyház önszekularizációjába torkollik.” (kiemelés – I. J.)’

Szerénytelenül Luthert idézem, amikor azt mondom, hogy „[t]eológiámat nem egy csapásra tanultam meg, hanem lassankint mind mélyebbre és mélyebbre kellett hatolnom.”⁸ De amikor kitisztulnak előttünk és bennünk a dolgok, akkor nem hallgathatunk. A tanúságtétel kötelezettsége alól az esetleges visszautasítás, sőt az olykor előre prognosztizálható eredménytelenség sem ment fel bennünket. A most következő vasárnapra, ítélet vasárnapjára gondolva mondom: nem vélt vagy valós „sikereinkről” kérdeztünk meg az ítélet óráján (hiszen az magának az Úrnak a dolga), hanem arról, hogy elmondtuk-e, továbbadtuk-e a ránk bízott üzenetet; hogy elvégeztük-e, amit a Mester bízott ránk. (Vö. Lk 24:48: „Ti vagytok erre a tanúk.”)

Nem mentegetni akarom magamat, amikor ebben az összefüggésben a 2009. május 15-én zsinat elé került elnök-püspöki jelentésemre hivatkozom.

Ott utaltam egy tanulmányra (*A lutheri reformáció egyházértelmezése*),⁹ amelyet szerzője, az erlangeni Gerhard Müller ezekkel a mondatokkal indít: „A lutheri reformátorok nem úgy vélekedtek, hogy mindent újra kell csinálni, ahogy azt manapság gyakran megfontolatlanul gondolják, ha

a reform fogalma szóba jön. Ezért nem is foglalkoztak a *semper reformanda ecclesiá*-val, ahogy azt manapság sokan gondolják – egyébként is ez a fogalom csak a 17. század második felében tűnt fel. A reformátorok – a reformátusok is! – a visszaéléseket akarták megszüntetni. Hogy az

A semper reformandán olyan programot értenek, amely végül az egyház önszekularizációjába torkollik.

egyháznak úgyszólván állandóan a vizsgálópádon kellene állnia, és hogy egészen előlről kellene kezdeni, ez nem volt a 16. század jelszava.«

Jó, ha helyükre kerülnek a dolgok. Például ez a sokszor – talán túlságosan is sokszor – emlegetett *ecclesia semper reformanda* is. Többnyire úgy emlegettük, hogy a lutheri reformáció sajátos és megfellebbezhetetlen parancsának gondoltuk. Ha a magam tévedését alaptalanul általánosítanám és vetíteném másokra is, akkor elnézést kérek. De tapasztalataim és emlékeim alapján azért mégis kénytelen vagyok feltételezni, hogy nem csak én voltam tévedésben. Korrekciós észrevételünk tehát így hangzik: a folyamatosan reformációra szoruló egyházzal szülő tétel nem a reformátorok ekklezilógijának része volt. Későbbi találmány. Mi következik ebből?

Úgy gondolom, legalább két állítást kell ezután megfogalmaznunk. Először is azt, hogy a magát a lutheri reformáció örökösének valló egyházunkban fő feladatunk nem a reformáció

7 Vö. Wikström, Owe: *A káprázató sötétség. Szempontok a lelkipavezetéshez*. Budapest, 2013, Luther Kiadó, 43–58: a belülről fakadó szekularizáció fogalma.

8 Virág Jenő: *Dr. Luther Márton önmagáról*. 3. kiad. Budapest, [é. n.] Ordass Lajos Baráti Kör, 71.

9 Müller, Gerhard: *Das Kirchenverständnis der lutherischen Reformation. Lutherische Kirche in der Welt. Jahrbuch des Martin-Luther-Bundes*, 2007, 198. A tanulmány szerzője hivatkozik Erwin Mühlhaupt *Immerwährende Reformation?* című írására (in uó: *Luther im 20. Jahrhundert. Aufsätze*. Göttingen, 1982, Vandenhoeck & Ruprecht, 267–275).

örökségének sokszor önkényes kritikája, felülírása, hanem sokkal inkább ennek az örökségnek megismerése, komolyan vétele, megbecsülése.

Második megállapításom pedig arra vonatkozik, hogy a lutheri reformáció sajátos örökségének sokkal jobban be kellene épülnie teológiánkba, életünket meghatározó gondolkodásunkba. Megfontolásra javaslom, hogy a reformáció közelgő félévezredes évfordulójára készülve minden szinten – gyülekezetektől az országos egyházig – tudatosan törekedjünk arra, hogy a lutheri reformáció örökségét mi magunk és egyházunk népe is végre megismerje, értékeit megbecsülje, belőle erőt és vigasztalást merítsen. Ebben a közelgő nagy évforduló jegyében mindannyiunknak van, lesz bőven tennivalónk.¹⁰ Felügyelő testvéreimen keresztül is szeretném javasolni lelkészeinknek, gyülekezeteinknek *Luther-olvasókörök* indítását; gyülekezeti bibliaórákon, szokásos és rendkívüli alkalmakon (szeretetvendégség stb.) ebbe a témába illő előadások tartását, előadók felkérését. Ha megvan a szándék, a szervezés is megoldható lesz. Ebben segíthetnek azok a régi hiányt enyhítő kötetek is, amelyek a közelmúltban jelentek meg. A közelgő adventi időre gondolva még hozzátésem: kezdhethjük akár a 2011-ben megjelent kötetben olvasható *Magnificat*-kommentárral.

Végül még egy észrevétel. A *semper reformanda* jelszavának az is nagy veszélye, hogy akarva-akaratlanul is azt a tévhitet ébreszti bennünk, hogy az egyház reformációja a mi feladatunk. Pedig azt már Luthertől is tudjuk, hogy *a reformáció nem a pápa, nem a püspökök és lelkészek, de nem is a zsinat s nem is az egyház népének a dolga, hanem egyedül Istené. S neki úgy tetszett, hogy a XVI. század első felében elvégezte egyháza reformációját – egyedül övé a dicsőség ezért! Minket pedig megajándékozott, hogy a naponkénti megtérés parancsával és lehetőségével éljük – egyedül Krisztusért, egyedül kegyelemből, egyedül hit által – megigazult bűnösökként tanítványi életünket. Hitem és meggyőződéseim szerint az egyház megújulása immár mindig ugyanazt jelenti: naponként abból és az által élni, amit a reformációban a Szentlélek Úristen újból napvilágra hozott. Nem valami új tudományra van szükségünk, hanem megtérésre és új életre! Másképp fogalmazva: *nem valami végtelen reformra, nem is a reformáció reformjára van szükségünk, hanem igazi reformátori reformra. Ez pedig a következőt jelenti: Mindig új visszatérés a megfeszített és feltámadott Úrhoz, ígéreteihez és parancsához.*¹¹ Ez a lelki megújulás záloga.*

Néhány szó a lutheri / reformátori teológiáról

Luther teológiájáról szólva két fontos megállapítást kell tennünk.

Luther teológiája nem pusztán Luther teológiája. Az általa felismert igazság az Isten igéjének igazsága, amelyet nem a reformátor talált fel, de amelyet eminens módon rajta keresztül hozott újra napvilágra a Szentlélek Úristen munkája. Ez magának Istennek a teológiája!

Luther teológiája nem spekulatív elmélekedések gyümölcse, hanem *az Isten igéjével – és benne magával Istennel – való találkozásból, küzdelemben, harcban született teológia.*

Egy kis ismétlés: a lutheri teológiát a legrövidebben a sokat emlegetett *négy solusszal* „összegezhethetjük”:

10 Áldássá lenni! – Elnök-püspöki beszámoló a Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinatának Budapesten, 2009. május 15-én tartott ülése elé. *Evangélikus Közlöny*, 2009. 2. sz. 2–3.

11 Vö. 4. jegyzet.

- *solus Christus*,
- *sola gratia*,
- *sola fide*,
- *sola Scriptura*.

A hit általi megigazulás felismerése pedig a reformátori teológia „első és fő tétele”, az *articulus stantis et cadentis ecclesiae* – amelyen áll vagy bukik az egyház (vö. Schmalkaldeni cikkek, 1537).

A kereszt teológusa – Luther az 1518 tavaszán tartott *Heidelbergi disputáció* 19. és 20. tételében így fogalmaz: „Nem az nevezhető méltán teológusnak, aki Isten láthatatlan dolgait az ő teremtett műveiben felfogva szemléli. Hanem az nevezhető méltán teológusnak, aki Istennek látható műveit, azaz a »hátát« a szenvedésekben és keresztben szemlélve fogja fel.”¹² „Luther ezzel minden teológusként tett kijelentését egy olyan koordináta-rendszerben helyezi el, melynek középpontjában nem egyszerűen Krisztus keresztje áll, hanem a kinyilatkoztatásnak az az értelmezése, amelynek kulcsához a kereszten adott kinyilatkoztatás megértésekor juthatunk. Még pontosabban, ez a keresztnak, mint kinyilatkoztatásnak megértéséből származó Isten-ismeret. A kereszt teológusa minden kijelentésében arról az Istenről beszél, akinek Isten-voltát – úgy is mondhatom, hogy istenségének mibenlétét – nem a teremtés műveinek vizsgálatából, nem is közvetlen megtapasztalásból (misztika), de nem is logikai következtetésből (filozófia), hanem a kereszt kinyilatkoztatásából ismerte meg. Ezzel szemben áll a teológiának sok más lehetséges koordináta-rendszere, melyeknek közös ismérve, hogy a középpontjukban nem a kereszt kinyilatkoztatásának megértéséből eredő Isten-ismeret áll.”¹³

Törvény és evangélium (a megkülönböztetés művészete) – „a tiszta tanítás továbbadásának és megőrzésének nincs jobb módja, mint azt a módszert követni, hogy a keresztyén tanítást nyilvánvalóan két részre osztjuk, ti. törvényre és evangéliumra.”¹⁴ (Luther) Ez nem formális (Ószövetség/Újszövetség), hanem tartalmi felosztás! Az Ótestamentumban is van evangélium, és az Újtestamentumban is van törvény. A törvény Isten ítéletét hirdeti a bűn és bűnös felett; az evangélium pedig így szól: nem azért szeretlek, mert szép vagy, hanem azért vagy szép a szememben, mert Krisztuson keresztül nézek rád (vö. Luther a *Heidelbergi disputációban*). S ez a kettő nem elegyíthető, nem keverhető, nem mosható össze!

Luther nyomán felismerjük és kiemeljük a törvény és evangélium közti különbséget, hangsúlyozzuk a közöttük lévő feszültséget, és nem egységet, hanem sajátos összefüggést látunk a kettő között.

A törvény és az evangélium megkülönböztetésének messzemenő következményei vannak. Alapvetően meghatározza ugyanis – többek között – a világi felsőbbbségről, annak feladatáról

12 Luther Márton: *Heidelbergi disputáció*. Budapest, 1999, Magyarországi Luther Szövetség, 13. old./Magyar Luther Füzetek, 8./

13 Véghelyi Antal: Előszó. In Loewenich, Walter von: *Theologia crucis. A kereszt teológiája Luthernél*. Budapest, 2000, Evangélikus Sajtóosztály – Magyarországi Luther Szövetség, 7. Magyar Luther Könyvek, 8./

14 Ittész Gábor: A béke dimenziói. A lutheri két birodalomról szóló tanítás. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2000. 3. sz. 5.

és felelősségéről való gondolkodásunkat, de azt is, hogyan „kezeljük” az egyházban az ún. köz-törvényes ügyeket. A törvény használatának bizonyos helye van itt! Az evangélium, Luther szerint, nem szól mindenkinek. *Az evangélium mindenkit keres, de nem mindenkinek szól. Csak a bűnbánó bűnösöknek szól az evangélium.*

Fontos figyelni a XX. század egyik legjelentősebb lutheri teológusának, Werner Elertnek a figyelmeztetésére. A törvény és az evangélium között „reáldialektikus ellentét” van. Ez azt jelenti, hogy „ha a törvény beszél, akkor hallgat az evangélium; ha az evangélium beszél, akkor a törvénynek kell elnémulnia. De mindig a törvény szolgál az evangéliumnak.”¹⁵

Azt is fontos számon tartanunk, hogy a törvény és az evangélium megkülönböztetésének kérdésében is markánsan eltér egymástól a református és a lutheri teológia álláspontja. Ennek részletezésére most nincs hely és idő, de magát a tényt meg kell említenem.

Az a reménységem, hogy ez a *nagyon vázlatos* áttekintés többek számára indítást ad arra, hogy igyekezzenek egyre jobban megismerni a lutheri reformációban kapott értékeinket.

Csak a bűnbánó bűnösöknek szól az evangélium.

Az örökség és az örökösök

A ránk bízott örökségről szólva azt a módszert választom, hogy segítségül hívom Luthernek *A zsinatokról és az egyházzal* című, 1539-ben írt munkáját, amelynek harmadik részében hét pontban sorolja fel az egyház jegyeit, a *notae ecclesiae-t*. Egy fajta gyónótükörként hallhatjuk ezeket, hogy segítségükkel önvizsgálatot tartsunk. Ezért: *Oremus! – Veni creator spiritus!* ('Könyörögjünk! – Jöjj, teremtő Szentlélek!')

Luther szerint az egyház nemcsak *ecclesia*, hanem *sancta, catholica, christiana*, s a *Kirche* szó helyett a „keresztyén szent nép” elnevezés sokkal szerencsésebb lenne. A hét jegyet a „keresztyéni megszenteltetés hét fő részének”, vagy „hét ereklyének” nevezi.

„*Először* ott ismerhető meg a keresztyéni, szent nép, ahol megvan az *Isten igéje*. [...] Az ige az első és főszentség, ez szüli, tartja, táplálja, erősíti az egyházat, ahogy Szt. Ágoston mondja: *Ecclesia verbo dei generator, alitur, nutritur, roboratur*.” Fontos hangsúlyoznunk, hogy Luther számára Isten igéje sosem csak az írott ige, a Biblia, hanem mindig a *viva vox evangelii*, az igehirdetés élő üzenete.

„*Másodszor* megismerheted Istennek népét, vagyis a keresztyéni szent népet, a *keresztségszentségén*, ahol azt Krisztus Urunk rendelése szerint tanítják, hiszik és alkalmazzák.” Vajon hányan tudjuk, ismerjük kereszteselési igénket? Számon tartjuk-e a kereszteselési évfordulókat? És hány lelkészünk írja be a kereszteselési anyakönyvbe a kereszteselési szolgálatok ígét? Biztatom felügyelő testvéreimet, kérdezzék meg lelkészeiktől, beírják-e a kazuális szolgálatok ígét; és hangsúlyosan kérjék, hogy ezt soha ne mulasszák el megtenni. Nem kevés személyes tapasztalatom van arról, hogy lelképásztori szolgálatunkban, egyháztagjaink személyes megszólításánál vagy éppen életükben fontos szolgálatok végzésénél milyen segítő lehet ez.

15 Ittész Gábor: Werner Elert, a „leglutheránusabb” teológus (1885–1954). *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2005. 3. sz. 7.

„Harmadszor megismerheted Istennek népét, vagyis a keresztyéni szent népet az oltári szentségről, ahol azt Krisztus Urunk rendelése szerint szolgáltatják, hiszik és fogadják.” Mit jelent a Krisztus rendelése szerint? Először is azt, hogy Krisztus alapító igéi, az ún. szerzetési igék pontosan hangzanak el; másodsor azt, hogy két szín alatt osztjuk a szentséget; a harmadik pedig az, hogy nemcsak személytelen dogmatikai tételként, de személyes hittel valljuk a reálprezenciát, azaz Jézus Krisztus valóságos jelenlétének misztériumát. Ezen a ponton is érthető talán, miért említettem előbb, hogy egy fajta gyónótükröként is hallgatnunk kell a reformátor szavait.

„Negyedszer megismerhető az Istennek népe, a szent keresztyénség ott, ahol a kulcsok hatalmát gyakorolják. Ez Krisztus rendelése szerint (Mt 18,15–16) abban áll, hogy valahol keresztyén ember vétkezik, megbüntettessék, ha meg nem javul, megköttessék és kitaszítottassék, ha megjavul, felmentessék. Ez a kulcsok hatalma.” Érdemes magunk elé idézni a wittenbergi városi templom híres Cranach-oltárképét. Középen az úrvacsora, a gyülekezet felől nézve baloldalon a keresztség képe, a jobboldalon pedig a városi templom lelkésze, Johannes Bugenhagen látható, kezében két hatalmas kulccsal, az oldás és kötés jelképével. A kulcsok hatalmával való élés nem egyszerűen és nem csak egyházfegyelmi, hanem alapvetően ekkleziológiai kérdés. El kellene töprengenünk lelkipásztori szolgálatunk nyugtalanító problémáiról, hiányosságairól, vagy arról, hogy legalább ne féljünk szóba hozni a magángyónás rég elfelejtett gyakorlatát. És minderről ne szűnjünk meg tanítani!

„Ötödször azon ismerhető meg külsőlegesképpen az egyház, hogy egyházi szolgálókat avat és hív meg, vagyis hogy vannak hivatalai, melyekbe embereket állít. [...] Kell, hogy legyen egy megbízott, aki egyedül hirdeti az igét, kereszttel, feloldoz és szolgáltatja az úrvacsorát; a többinek ezzel be kell érnie, ebbe bele kell nyugodnia.” Püspöki szolgálatom egyik szomorú élményeként őrzöm azt a beszélgetést, amikor egyik lelkészünk a következőt mondta: a lelkészi szolgálat a gyülekezeti munkamegosztás következtében jött létre. Nagy baj van ott, ahol így vélekedik szolgálatáról egy ordinált lelkész, és nagy baj, ha így gondolkodik lelkészéről egy gyülekezet vagy annak bármelyik tisztségviselője.

Én az Isten szolgálója vagyok a gyülekezetben.

Egy ideillő, segédlelkészi szolgálatom idejéből való személyes emlékemet idézem. Principálisom hozzájárulásával kezdő segédlelkészként is részt vehettem a presbiteri gyűléseken. Egy alkalommal meglehetősen éles vita bontakozott ki a gyülekezet lelkésze és az akkor felügyelő-helyettesként elnöktársaként is szolgáló gondnok között. Nem is a nézeteltérés témája a fontos, hanem az, ahogy végül is véget ért a szóváltás. Érveiből kifogyva a gondok így fogalmazott: Vegye tudomásul, tisztelendő úr, maga a gyülekezet szolgálója! Mire esperes-principálisom határozott válasza ez volt: Téved, gondnok úr! Én az Isten szolgálója vagyok a gyülekezetben. Talán semmit sem kell hozzátenni ehhez. Hacsak azt nem, hogy jól fontolja meg minden lelkész, hogyan vélekedik a maga elhívásának méltóságáról és kötelezettségéről, és fontolja meg minden gyülekezet, hogyan vélekedik lelkésze szolgálatáról – annak méltóságáról és lényegéről.

„Hatodszor a keresztyéni szent nép külsőleg megismerhető az imádságon, ahol az Istent nyilvánosan dicsérik és néki hálákat adnak.” Luthertől magától tudjuk, hogy ő egész élete folya-

mán nem szűnt meg a káté tanítványa¹⁶ lenni. Ez a káté anyagával való rendszeres foglalkozást jelentette (Miatyánk, Hiszekegy, Tízparancsolat, keresztség, úrvacsora – nyilvános tanítása, tanulása, velük való foglalkozás). Személyes kegyességi gyakorlatunk és a ránk – a lelkesekre, de a családfőkre is – bízottak tanításának, jó példával való nevelésének kérdése nehezedik ránk. Van-e közöttünk bárki is, akit ne terhelne sok-sok mulasztás ezen a téren?

„*Hetedszer* külsőleg is megismerhető a keresztyéni szent nép az *üdvösséges szent kereszt*en, azon, hogy el kell szenvednie minden szerencsétlenséget és üldözést, minden megpróbáltatást és bajt (ahogy a Miatyánk mondja) az ördög, a világ és a test részéről, hogy el kell túrnie belső szomorúságot, félelmet, rettegést, külső szegénységet, megvettetést, betegséget, gyengeséget, hogy hasonlónak legyen Urához, a Krisztushoz. *És mindezen szenvedések indító okának egyedül annak kell lennie, hogy erősen ragaszkodik Krisztushoz és Istennek ígé-jéhez, s így Krisztusért szenved.*” Félrevezetett bennünket az ördög, amikor elhitette velünk, hogy a szenvedés kikerülése az egyház feladata és „művészete”, miközben az egyház minden-kori nagy tudománya és művészete: a hűség a szenvedésben. Az egyháztörténet évezeideiből és a közelmúltból is lehetne számos példát említeni, vagy éppen a magunk kudarcait felidézni, hány-szor okozott bukást, megszégyenülést a Krisztusért való szenvedés, vagyis a kereszt elől való elvtelen, megalkuvó, Jézust megtagadó menekülés. Mintha sohasem hallottuk volna Jézus Urunk figyelmeztetését: „Emlékezzetek arra az ígére, amelyet én mondtam nektek: Nem na-gyobb a szolga az uránál. Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak»” (Jn 15,20).

S ezen a helyen még egy, a lelkiismeretemre nehezítő terhet kell megosztanom testvéreim-mel. Visszaulva a Luther által első és harmadik ismertetőjelenek nevezett kincsekre – az ígére és az úrvacsorára – külön kell szólnom arról, hogy

az egyházzal szülő reformátori tanítás és a gyülekezeti élet középpontját jelentő istentiszteleti életünk valósága milyen súlyos kérdéseket vet fel. Annyira súlyos mondatok következnek, hogy Pröhle Károly tekintélye mögé bújok, amikor vele maximálisan egyetértve és szavaival személyesen azonosulva idézem: „Az Ágostai hitvallásnak az a közismert cikke, amely azt mondja, hogy »az egy-ház a szentek gyülekezete, melyben az evangéliumot tisztán tanítják, és a szentségeket helye-sen szolgáltatják ki«, nyilván azt is magában foglalja, hogy csak ott van egyház ill. gyülekezet, ahol van igazi istentisztelet is, amely az ige tiszta hirdetéséből és a szentségek helyes kiszolgáltatásából áll. De meg is lehet fordítani: aki nem él benne az ilyen istentiszteletben, az nem él benne a gyüleke-zetben s nem is él benne az egyházban. Olyan tételek ezek, amelyekre érdemes felfigyelnünk!¹⁷ (kiemelés – I. J.) Innen nézve komoly kérdések vetődnek fel az egyház-, ill. gyülekezeti tagságot illetően is! Nehéz ehhez bármit is hozzátennünk. Hol van ettől a mi mai gyakorlatunk? Mikor szabadu-

Van-e közöttünk bárki is, akit ne terhelne sok-sok mulasztás ezen a téren?

16 Vö. A nagy káté. Luther Márton előszava. In *Luther Márton négy hitvallása. A keresztyén ember szabadságá-ról, A kis káté, A nagy káté, A keresztyén hit főtételei*. Budapest, 1983, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 118.

17 Pröhle Károly: A lutheri reformáció ajándéka az evangélikus istentisztelet. In *uő: Hitből élünk*. Budapest, 2011, magánkiadás, 87.

lunk fel arra, hogy gyülekezeteink azokból éljenek, akik gyülekezeteinkben élnek? Nem vagyok sem naiv, sem álszent. Pontosan tudom, mivel járna ennek mai bevezetése. De azt sem megérteni, sem menteni nem tudom, hogy nem is beszélünk, nem is tanítunk *ezekekről* a kérdésekről. Az ajtót senki előtt nem kell és nem is szabad bezárni, de a „könnyed egyháztagság” hamis kegyelmével senkit sem szabad kárhozatba vinni! Gyakorló lelkészként szerzett személyes tapasztalataim vannak arról, hogy lehet és kell is ezekről a súlyos kérdésekről szólnunk, és lehet jó gyümölcse is e nehéz szolgálatnak. Ha a hitvallás szavait (és az azokat pontosan értelmező professzori mondatokat) komolyan vesszük, és elkezdjük az ebből fakadó konzekvenciák érvényesítését, szükségszerűen áthelyeződnek a súlypontok. S talán a presbiteri gyűlések legizgalmasabb kérdése sem az egyházfenntartás összege és beszédésének hatékonysága lesz, és nem is az, hogy mi legyen a díja az egyes egyházi szolgáltatásoknak; hanem azoknak a kincseknek az ismerete és sorsa lesz számunkra a legfontosabb, amelyek által Jézus Krisztus egyházát építi és megtartja, és amelyeken áll vagy bukik egyház voltunk.

Összegzés

Az összegzéshez érve megismétlem a bevezetés utolsó mondatát: „[o]lyan kincsek örökösei [vagyunk], amelyeket Isten éppen a lutheri reformációban ajándékozott nemcsak a magukat evangélikusnak nevezőknek, hanem a földön küzdő egy, szent, egyetemes és apostoli egyháznak is.” Befejezésül erről a *katolikus, azaz egyetemes és ökumenikus összefüggésről* szólok. Mégpedig úgy, hogy – most már idő híján csak egészen röviden, vázlatosan – egy jelentős dokumentumra utalok.

Andreas Aarflot norvég püspök 1977-ben a Lutheránus Világszövetség Dar-es-Salaam-i nagygyűlésén tartott egy nagy hatású és rendkívül fontos előadást *Az evangélikus egyház és az egyház egysége*¹⁸ címmel. Előadásának *Az evangélikus egyház identitása* című fejezetében a következő összegzést adja:

1. Az Isten meg nem érdemelt kegyelmének megvallása.
2. Az Isten Jézus Krisztusban megnyilvánult megigazító cselekedetéről szóló bizonyágtétel, mint ami az üdvösség evangéliumának lényege s az egyház igehirdetésének kritériuma.
3. Különbségtétel a törvény és evangélium között annak érdekében, hogy fenntartsuk az üdvösség üzenetének kegyelmi jellegét.
4. A hangsúly az ige hirdetésén és a szentségek kiszolgáltatásán van, mint amelyek üdvösségre rendelt eszközök s amelyeken keresztül Krisztus teremti és fenntartja az egyházat.
5. A világért viselt keresztyén felelősség definíciója; ez pedig nem más, mint Isten e világban való cselekvésében való önzetlen részesedés.
6. A Szentírás használata. Ez az igehirdetés és tanítás normája az egyházban.
7. Elkötelezettség az egyház hitvallásához, mint ami arra hivatott, hogy eszköz legyen a helyes evangéliumhirdetés és egyházi közösség megőrzésére.

Záró sóhaj (ezt az előadó nemcsak magára, hanem a hallgatókra, sőt egyházunkra nézve is mondja): „De ha énám kincset bíztaál, / Ments meg immár, Istenem!” (Weöres S., ÉÉ 432,5)

18 *Lelkipásztor*, 1977. 12. sz. 726–736, különösen is a 2. fejezet, *Az evangélikus egyház identitása*, 728–731.

Gyóni Géza köszöntése¹

Gyóni Géza köszöntésére jöttem. Nehezen birkózom ezzel a köszöntéssel. Nehezen jutok közel hozzá. Verseiben a mívésség fog meg leghamarabb.

Kutatom, mi tart távol tőle? Hiszen annyi szállal kötődöm Gyóni Gézához!

Pozsonyi teológiai tanárai közül Kovács Sándor, a későbbi püspök és énekköltő, a Fejér megyei Nagyveleg község szülötte. Többi tanárainak műveit is – különösen Masznyik Endre Luther-for-dításait – gyakran veszem kezembe. Egyik életrajzírója, Gyúrói Nagy Lajos szintén evangélikus lelkész volt – neve mutatja: a Martonvásár melletti Gyúrón. Az evangélikus teológus Áchim Gézához sokrétűen kötődöm.

S kötődöm Gyóni Gézához is. Nagyapám is Géza volt – Ruttkay-Miklian Géza. Gyónon végzett evangélikus lelkészi szolgálatot. Abban a házban élt, amelyben Gyóni Géza született. A bukszu-sok között gyakran játszottam – ahol szinte elrejtve húzódtott meg az emléktábla: „Kis falunk nevével innen indult a költői dicsőség tövise útjára Gyóni Géza.” Homályos emlékeim között él az is, hogy a falu népe a nyár elején összegyűlt emlékezni nagy szülőltére. Azt már csak elbe-szélésből tudom, hogy ezek a megemlékezések, amíg lehetett, a Gyóni Géza Irodalmi Társaság szervezésében folytak. Ennek első elnöke az egykori fogolytárs, Balogh István volt.

S kötődöm Gyóni Gézához azért is, mert ma élő legközelebbi rokona, Gyóni András barátjául fogadott.

Mégis miért, ennyi kötődés ellenére miért nem merek közelebb menni Gyóni Gézához?

Talán azért, mert két év után elhagyta a teológiát, és versében így emlékezett erre az áldott napra:

„Ah! Gipszangyalok sose láttak
Hálás, szent arcot, oly pufókot,
Mint amikor mögöttem zajjal
A templomajtó becsapódott.”²

Próbálok hát legyőzni ezt az akadályt. Igyekszem magyarázni, hogy szegény Gyóni nem élhette meg a Luther-reneszánszot. A reformáció négyszáz éves évfordulója ugyanis az evangélikus egyházba ébredést hozott, de mikor az kezdett volna kibontakozni, ő már Galíciában harcolt. Aztán mégsem én győztem le ezt az akadályt, hanem egyszerre Gyóni lépett közelebb hozzám. Az *Összes versei* című, a háború előtt megjelent kötetben rábukkantam néhány olyan versre, amelyet a háború után megjelent *Csak egy éjszakára* és *Az élet szeretője* kötetek – ismert

1 Elhangzott a székesfehérvári Szent István Művelődési Ház udvarán Gyóni Géza szobra előtt a költő születés- és halála napján, 2013. június 25-én.

2 A versek, idézetek a <http://mek.oszk.hu/00600/00664/00664.htm> honlapról származnak.

okokból – nem közöltek. Ilyen például az *Árny az éjszakában* című vers, amelyet éppen a reformáció alkalmából írt. Nem is Luther, hanem saját belső tusáját írja le a költő, és saját meggyőződését vallja meg benne:

„S ajkán a szó már nem remegve csengett.
»E könyvet itten eltemethetik.
Az ige, mely abban letéve van,
Lerázza majd a láncokat magáról
S megfényesülve fel az égbe száll.
Mert meg van írva már az isten-írás,
Melyet örökre eltörölni törtek –
A lélekből az kitörölhetetlen«”

Egy lépéssel közelebb! Azért – talán egyszer születésnapi ajándékként – újra kiadhatnánk az *Összes verseit*.³ Gyóni Géza teljes megismeréséhez nagyon hiányoznak azok a versek, amelyeket a második világháború után nem lehetett megjelentetni.

Aztán távol tartott Gyóni Gézától, hogy annyi bús szerelmes verset írt. S annyiszor másnak. Nem a világirodalom legszebb szerelmes versei ezek. Kötetbe szedve már-már nyomasztóan hatnak.

Most sógora, dr. Gyóni (Szolár) Ferenc siet segítségemre. Ezt írja *Életrajzi tájékoztatójában*: „1894 elején mind a 6 gyermek difteritiszben esik át a paplakban; édesanyjuk, a törekeny asszony végigápolja őket; a 4 éves Ádámka június 10-én meghal, a legkisebbet, Piroskát akkoriban választják el: a kimerült anya búskomor, majd elmebeteg lesz – egy hosszú életre. Íme Gyóni Géza *sorstragédiájának* a csirája, erejének és gyöngeségének a magyarázata.”

Döbbenetes a vers, amelyet soha nem fognak elmondani anyák napján; az *Anyám* című ciklus. Csak néhány sort idézek belőle:

„Nekem nincs, akit megsirassak,
Halottak napja hogyha támad.
Én nem viszek csokrot a sirra,
Melyen a drága szó fölírva:
»Feledhetetlen, jó anyámnak«...

Oh mint irigyeltem az árvát,
Mig hívő ajkkal sugta, kérte:
»Anyám az égbe, hallgasd meg imám,
Angyalszemekkel jól vigyázz reám,
Vigyázz reám, anyám, az égbe!«

3 Az összes versek újra kiadása már megtörtént.

Anyám! Oh, én hiába mondom...
Hallja és – nincsen feleletje...
Anyám, anyám, hallgass, – fiad kiált!
– Reám néz – óh, de nem látja »fiát«...
Halott – és nincsen eltemetve.”

Csoda-e hát, hogy az édesanya, az anyai szeretet és ölelés hiánya megteremti Gyóni Géza szerelmeit? Csoda-e hát, hogy ezekben a szerelmekben megkapaszkodva is csak veszteségeit látja előre?

A fogság harmadik évének elejéről pedig ezeket a sorokat olvashatjuk Szolár Ferenc írásában – már Szibériában szenvednek testvéröccsével együtt: Gyóni „[m]egtudja azt is, hogy itthon a még mindig kiadatlan »Élet szeretője« című könyvét igazítom sajtó alá. Utasítást is ad, hogy »leánya, Jolán kelengyét jól válogassam meg«.” Ilyen rejtjelezve írtak az *Élet szeretője* című könyvről, nehogy azonosítsák a költőt, és oroszellenes versei miatt testvére mellől a közkatonák áldatlanabb körülményei közé kerüljön. Folytatva az idézetet: „Lehet, hogy az itthoni jó hírekre, lehet, hogy valamelyik írásunkba a feleségem, az ő távolba érző jó testvére belecsúsztatta a részvétnek egy biztató szavát az asszony felől; lehet, hogy a mankós közkatoná fogolytárs »Julisának« hozzá elolvasásra vitt levele tette: elég az hozzá, hogy revízió alá veszi a kálváriás levelek első részét és február 10-től 12-ig megírja a »Levelek a Kálváriáról« második részét, a megbocsátót és reménykedőt. (Arra gondolt, elveszi Őrangyalt, ha hazajön.)”

Az a tudat, hogy szeretik, reménységet ad még a fogságban is, és munkára serkenti őt.

Bizonyosan ez a szeretettség jelenik meg abban is, ahogy Mihály testvérevel összeölelkeznek, mikor Przemysł várában váratlanul találkoznak. Közös fogságuk idején egymást erősítik, egymást védik és óvják. Géza Mihály szabadítását, fogolycseréjét sürgeti, Mihály pedig Gézáét. Mihály azonban 1917. június 8-án elhunyt. Betegségére és halálára még lejegyez Gyóni néhány megrázó verset. Kettőből idézek most is. Alig egy héttel öccse halála után már előrevetíti saját halálát:

„A béke jön, – már mehetek.
Bajtársak, Isten veletek.”

S az utolsó verse egy nappal később:

„Térjetek meg
És szeressetek.
Elnyel mindenenket a hőség
És csak Istené a dicsőség.”

S aztán – az öccsétől kapott gyengéd szeretetet elveszítve – elhatalmasodik rajta is – mint édesanyján egykor – a téboly, és születése napján csendesen elalszik.

Nehezen jutottam közel Gyónihoz. S aztán ő jött egészen közel hozzám. S most már, születése napján értő-féltő szeretettel köszöntöm gyerekkori játszótársamat, Gyóni Gézát.

Ordass Lajos az 1957-es minneapolis-i világgyűlésen III.

A minneapolis-i világgyűlés

Az odaút

1957. július 27-én, szombaton este hosszas készülődés, bizonytalanság és az utat megelőző, három, kényszerből vállalt konferencia után végre elindulhatott a hattagú delegáció, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyházat képviseljék a Lutheránus Világszövetség 3. nagygyűlésén.¹ Július 20-án a küldöttség megkapta az útleveleit, július 22-én az amerikai követségen az USA-ba való beutazási engedélyt,² 27-én reggel pedig, miután egy héttel korábban (július 20-án, szombaton)³ beoltatta magát fekete himlő ellen, Ordass Lajos a Szent Rókus Kórházban átvette az ezt igazoló, a kiutazáshoz nélkülözhetetlen oltási bizonyítványt.⁴ Ordass hivatalos búcsúztatására július 21-én, a Deák téren tartott vasárnapi istentiszteleti szolgálata után került sor,⁵ július 27-én pedig a Keleti pályaudvarról induló vonathoz – családján kívül, akikkel előtte közösen költötte el búcsúvacsoráját – több egyháztag is kikísérte (többek között Zászkaliczky Pál, aki rózsákkal búcsúztatta a delegáció tagjait).⁶ Ordass mindvégig szkeptikus volt az út engedélyeztetését illetően, attól tartott – nem megalapozatlanul –, hogy az Állami Egyházügyi

Attól tartott, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal az utolsó pillanatban visszavonja a delegáció engedélyét

Hivatal az utolsó pillanatban visszavonja a delegáció engedélyét és lemondja az utazást. Ordass önéletrajzában így vall erről: „A Béketanácsnál és a Hazafias Népfrontnál kezdtek egészen furcsa – mondhatnám: pimasz – hangot alkalmazni egyházunk lelkészeivel szemben és az Állami Egyházügyi Hivatal kisebb beosztású hivatalnokai föltűnően kezdtek basáskodni. Mivel pedig minden ilyen fellépő jelenség ellen szót emeltem, azért az utolsó percig nem voltam bizonyos abban, hogy csakugyan utazhatunk-e Minneapolisba. Csak akkor hittem el, amikor megérkezünk első állomáshelyünkre – Bécsbe”.⁷

A küldöttek másnap, vasárnap reggel érkeztek meg Bécsbe, ahol két napot töltöttek el. Vasárnap délelőtti részt vettek a dorotheergassei evangélikus templomban tartott istentiszteleten,

1 Az elutazásról az *Evangélikus Élet* 1957. aug. 11-i száma tudósít 1. old.

2 *Napló* 1957. júl. 22. A vízum ügyének elintézéséhez Ordass még április 12-én ment be az amerikai követségre Hafenschner Károllyal közösen (lásd *Napló* 1957. ápr. 13.).

3 *Napló* 1957. júl. 20.

4 *Napló* 1957. júl. 29.

5 Sok búcsúzkodás. Még több furcsa kívánság az utazással kapcsolatban. Furcsa elképzeléseket hordoznak az emberek.” (*Napló* 1957. júl. 21.) A napló sajnos arra nem tér ki, hogy mik lehettek ezek a „furcsa kívánságok”.

6 *Napló* 1957. júl. 29.

7 Ordass 1987, 659.

a délutánt pedig szállásukon, a Hotel Bellevue-ben töltötték. A szálloda ma is megtalálható az Althanstraße 5. szám alatt.⁸ Este Theodore Althofnál,⁹ a Lutheránus Világszövetség bécsi központjának amerikai származású igazgatójánál voltak hivatalosak vacsorára.¹⁰

Hétfőn Ordassék egész nap a várost járták, de a hagyományos turistalátványosságok helyett az evangélikus nevezetességeket (pl. a bécsi LVSZ központ,¹¹ a skandináv otthon, a bibliaterjesztő társulat székháza stb.) látogatták meg, elmentek kávézni az 1955-ben Bécsbe költözött magyar lelkészhez, Szépfalusi Istvánhoz,¹² valamint Ordass a Magyarországi Evangélikus Egyház segélyezéséről is egyezkedett az LVSZ bécsi központjában. A napló tanúsága szerint 20 motorkerékpár, egy „Volkswagen”¹³ és két autóbusz Magyarországra juttatásában állapodtak meg. Ez utóbbi kettőt a visszaúton meg is kapták, s már ezekkel utaztak haza Bécsből.¹⁴

Útjukat Minneapolis felé július 30-án, kedden folytatták tovább. A vonat reggel 9 órakor indult Bécsből (az állomásra kikísérte őket többek között Szépfalusi István), és másnap, szerda reggel 8-ra érkezett Párizsba. Délután fél négyig az időt városnézéssel ütötték el, amelyben az őket az állomáson fogadó Lehel László és Kulifay Imre református lelkész volt a segítségükre. Ordass beszámolója szerint az idő rövidege ellenére kísérőik rendkívül alaposan bemutatták a francia fővárost.¹⁵ Fél négykor felszálltak a Le Havre kikötőbe induló vonatra, ahol már várt rájuk a United States nevű óceánjáró.¹⁶ Ordass a hajút során többször is meglepődve áradozik a hajó kényelméről, a bőséges ellátásról, és általában arról a luxusról, amelyet az óceánjáró fedélzetén

A Magyarországi Evangélikus Egyház segélyezéséről is egyezkedett az LVSZ bécsi központjában.

8 <http://www.austria-hotels.at/de/hotel-bellevue/index.html>

9 Lásd Einkehrtag in Sziget. *Burgenländische Gemeinschaft*, Heft 10–11. 5. http://www.the-burgenland-bunch.org/BG-NL-Archive/pdf/BG-1957-014_10+11.pdf

10 Theodore Althof egy „tipikus amerikai” vacsorára hívta meg őket. Keken András az „asszonytestvérek kedvéért” az *Evangélikus Életnek* beszámolt a vacsorán tálalt menüről is: „főtt sonka vastag szeletekre vágva. Körítések: makaróni, burgonya, sárgarépa, töltött paradicsom. Tésza: pie, vékony lepény őszi barack zselével és krémmel. Gyümölcs: szőlő és banán.” (*Evangélikus Élet* 1957. aug. 11., 1. old.)

11 Lichtenstein Straße 20. Lásd ÁBTL 3.1.5. O-13599. *Evangélikus Egyházi reakció*. 101–115; „Virág” jelentése a Minneapolisban járt evangélikus küldöttségről (1963. márc. 11.) 101.

12 ÁBTL 3.1.5. O-13599. *Evangélikus Egyházi reakció*. 101–115; „Virág” jelentése a Minneapolisban járt evangélikus küldöttségről (1963. márc. 11.) 101.

13 Napló 1957. júl. 29.

14 Ordass július 29-én még két buszról és egy Volkswagenről beszél, amelyeket az LVSZ ígért meg a magyarországi evangélikusoknak, szeptember 8-án, amikor megkapják a megígért járműveket, viszont már csak két, Volkswagen márkájú buszról ír, és az ÁEH-nak benyújtott, a minneapolis-i útról szóló jelentésében is két Volkswagen Combibusról ad számot. Lásd MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C. E-257-4/1957. *Ordass Lajos beszámolója* (1957. szept. 19). Nem kizárt, hogy a július 29-i naplófeljegyzésben félreértelmezte a megbeszéléket.

15 Ordass egyedül a francia vendégzeretetre panaszkodott: „A franciákról általában sohasem volt jó véleményem. Zsaroló portások, illetve hordárok a kis maradék rokonszenvet is lerontották.” (*Napló* 1957. júl. 31.)

16 Ez a hajó minden bizonnyal a SS United States luxushajó lehetett, amely 1951 és 1969 között szelte a habokat Le Havre és New York között. <http://www.ssusc.org/>

tapasztalt.¹⁷ A delegáció két kabint kapott, az egyiket Ordass és Wiczián Dezső osztozott, a másikon pedig Keken András, Hafenscher Károly, Nagy Gyula és Szabó József.

A négy és fél napos hajóút Ordass beszámolója alapján a legnagyobb kényelemben telt. Annak ellenére, hogy Ordass itt írta meg a nagygyűlés megnyitó istentiszteletére a prédikációt, valamint egy sajtónyilatkozatot, amelyet New Yorkban tervezett elmondani, az itt eltöltött idő jelentős része főleg pihenéssel telt. Kipróbálta a hajó uszodáját, a mozit, és részt vett néhány, a hajón megtartott istentiszteleten. Minden egyes naplóbejegyzés végén lelkesen jegyzi meg, hogy az időzónákon való áthaladás miatt folyamatosan vissza kell állítani az órát, s ennél fogva többet aludhat. Ismerve Ordass munkatempóját – gyakran kora reggeltől késő estig dolgozott – a kiadós alvás valóban kuriózumszámba mehetett nála.¹⁸

A hajóút során, ahogy erre egyébként már korábbi naplófeljegyzéseiben is sor került, egyedül az utastársaira, a delegáció többi tagjára panaszkodott. Összejöveteleiken (esténként tartottak munkamegbeszéléseket)¹⁹ – a napló tanúsága szerint – gyakori volt a véleménykülönbség, a küldöttek nem voltak egységesek. Azt már sajnos a napló sem fejtí ki, hogy mi okozta a nézeteltéréseket, de valószínűleg aktuális egyházpolitikai kérdéseken vitatkoztak. Egyetlen feljegyzés-

ben fogalmaz Ordass valamivel konkrétabban a többenél. Augusztus 2-án délelőtt írta meg Ordass a fent említett New York-i sajtónyilatkozatot, amit aznap este a többiekkel meg is beszélt. Erről így nyilatkozik: „Teológiai szór-

Valószínűleg aktuális egyházpolitikai kérdéseken vitatkoztak.

szálhasogatássá vált ez, ami mindig is nagyon elriaszt. Nem szeretem.”²⁰ A nézeteltéréseket pénzügyi nehézségek is okozhatták vagy fokozhatták, legalábbis Ordass erre utal önéletrajzi írásaiban.²¹ Társai ugyanis aggódtak amiatt, hogy hogyan fognak abból a kis pénzből (50 Ft!),²² amit a magyar állam engedett nekik kivinni, Amerikában boldogulni. A pénzügyi kérdés hamar megoldódott. Már a hajón kapott Ordass egy levelet egy bizonyos Aranka Matichkától, aki 35 dollárt ajánlott fel a magyar delegációnak,²³ később Minneapolisban pedig az LVSZ-től mindannyian kaptak 100-100 dollár költőpénzt.²⁴

17 „Olyan bőségesek az étkezések, hogy külön szerencse az, hogy az út csak öt napig tart, mert ellenkező esetben valósággal pocakom támadna”. (Napló 1957. aug. 1.); „Fölnéztünk [...] az első osztály részére is. Elkápráztató. Hiszen itt a »Kabin-osztályon« is minden képzeletet felülmúló a kényelem, ellátás, berendezés.” (Napló 1957. aug. 2.)

18 Sokat eláru a következő kis feljegyzés: „Reggel a hajón ½ 5-kor keltünk. Csak látszólag volt ez korai kelés, mert tarsolyunkban volt a 75 perces óra visszatolás” (Napló 1957. aug. 5.). Vagyis ha nem lett volna az „óra visszatolás”, ¾ 6-kor kelt volna, ami ezek szerint nem számított Ordassnál korainak.

19 MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P.50636 K 5/C., E-257-4/1957. Ordass Lajos beszámolója (1957. szept. 19.).

20 Napló 1957. aug. 2.

21 „A hajón társaim többször szóvá tették pénztelenségünket és emiatt eléggé aggodalmaskodtak.” Ordass 1987, 661.

22 Ordass 1987, 661.

23 Napló 1957. aug. 5. és Ordass 1987, 662.

24 Ordass 1987, 662.

A hajóúttal kapcsolatban talán még egy érdekességet érdemes megemlíteni. Ordass augusztus 1-ji naplófeljegyzésében megjegyzi, hogy a hajón együtt utaztak Barankovics Istvánnal, az 1949-ben feloszlatott Demokrata Néppárt elnökével (aki a feloszlatást követően „disszidált”), „akivel szót is váltottunk.”²⁵

New Yorkba 1957. augusztus 5-én, hétfőn reggel érkeztek meg, ahol dr. Vajta Vilmos és Paul Empie²⁶ fogadta őket, akik segítettek nekik átverekedni magukat a beutazáshoz szükséges forraságokon. Ezután Ordassék taxival a szállásukra, a Gramercy Park Hotelbe²⁷ mentek, ahol mindössze arra volt idejük, hogy bejelentkezzenek (Ordass saját szobát kapott), lepakoljanak, és – legalábbis Ordass esetében – megfürödjenek, mert utána rögtön mentek ebédelni, Vajta Vilmos és Paul Empie meghívásával élve.

Délután a National Lutheran Council szék-házában volt sajtótájékoztató, ahol Ordass felolvashatta még a hajón megírt sajtónyilatkozatát,²⁸ majd a washingtoni magyar nagykövetség képviselői, Zádor Tibor és egy bizonyos

Nyulasi elvtárs hívták meg a delegációt egy kávéra, éreztetve, hogy Amerikában sem lehet kibújni a magyar állam figyelő tekintete alól.²⁹ Zádor és Nyulasi részt vettek a sajtótájékoztatón is, amiről Zádor természetesen jelentést írt a magyar állambiztonsági szervek számára. Eszerint, minthogy a washingtoni követség nem kapott otthonról tájékoztatást arra vonatkozóan, hogy hogyan kell viszonyulniuk a magyar delegációhoz, ezért saját szakállukra ő és Nyulasi New Yorkba utazott, találkozni Ordassékkal. A sajtótájékoztatóval kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „incidensre nem került sor”, s csak azt kifogásolja, hogy Ordass nem nyilatkozott egyértelműen a Magyar Népköztársaság mellett, hanem amikor politikai kérdésekkel ostromolták őt az újságírók, kérte, hogy ne kérdezzenek tőle olyasmit, amire ha válaszolna, megnehezítené a visszatérését Magyarországra. Zádor erősen kritizálja viszont az amerikai sajtót, amely „olyan megfogalmazásokat adott Ordass szájába, amelyet ő nem mondott.”³⁰

Ne kérdezzenek tőle olyasmit, amire ha válaszolna, megnehezítené a visszatérését Magyarországra.

25 *Napló* 1957. aug. 1.

26 Paul Empie volt az amerikai National Lutheran Council igazgatója. Lásd Terray 1990, 159.

27 A hotel ma is működik, Manhattanben a Lexington Avenue-n található meg. <http://www.gramercyparkhotel.com/>

28 A sajtótájékoztatóról a *The New York Times* 1957. aug. 6-i száma számol be *Bishop Cites Rise in Hungary Faith* címmel.

29 Ordass 1987, 662.

30 ÁBTL 3.1.5. 0-13599/1. *Evangélikus Egyházi reakció. 7–8. Magyar ev. delegáció az Egyesült Államokban. Zádor Tibor jelentése* (1957. szept. 11.) 7. Ordass sajtónyilatkozatáról, illetve annak a *Time* magazinban (A Cup of Water. *Time* 1957. aug. 19. <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,809745,00.html>) megjelent interpretációjáról a stockholmi magyar nagykövetség is küldött Magyarországra jelentést. Ebben Bebrits Lajos követ hozzáfűzött kommentár nélkül összefoglalja a cikk tartalmát, miszerint Ordass kérte az újságírókat, hogy ne idézzék, amit mond, mert neki vissza kell térnie Magyarországra, valamint beszélt a saját valutaügyéről, illetve arról, hogy korábban a hívek „az üldöztetéstől való félelem miatt nem mertek a saját templomukba menni, hanem a szomszéd templomba mentek, hogy ne ismerjék fel őket. De most már – mondta Ordass – mehet mindenki szabadon.” Lásd MNL OL ÁEH XIX-A-21-d, 1. doboz. 0048-3/1957.

A következő két napot Ordass főleg Vajta Vilmos valamint Paul Empie társaságában töltötte New Yorkban. A delegáció többi tagja már augusztus 6-án elutazott, Wiczián Dezső (ő már 5-én este), Hafenscher Károly és Nagy Gyula New Brunswickba,³¹ Keken András és Szabó József pedig Springfieldbe. Bár a napló nem számol be arról, hogy a minneapolis-i nagygyűlésig a delegáció egyes tagjai merre jártak, újságcikkekből,³² valamint a „Virág” fedőnevű ügynökkel (Keken Andrással) 1963-ban megíratott jelentésből³³ rekonstruálható az egyes delegátusok egyéni útja.

Wiczián, a New York közvetlen közelében található New Brunswick-i magyar gyülekezetben tett rövid látogatás után, augusztus 6-án a pennsylvaniai Philadelphióban folytatta az útját, ahol megnézte az amerikai Függetlenségi nyilatkozat aláírásának helyszínét, a helyi evangélikus teológiai főiskolát és a Muhlenberg Press nevű evangélikus könyvkiadó vállalatot. Innen repülővel utazott tovább Detroitba, ahol augusztus 11-én istentiszteletet is tartott a detroiti magyar evangélikus gyülekezetben. Innen repült tovább St. Paulba, Minneapolis ikervárosába, hogy Nagy Gyulával közösen részt vegyen a teológiai tanárok augusztus 12-én kezdődő konferenciáján.

Hafenscher és Nagy közösen indultak el New Yorkból augusztus 6-án New Brunswickba. Hafenscher itt tartott egy előadást, majd egy napra leutazott az Atlanti-óceánra, fürödni a tengerben. Augusztus 9-én este érkezett meg Gettysburgba, az ő „*alma mater*”-ébe,³⁴ s augusztus 11-én itt prédikált. Másnap, a marylandi Baltimore repteréről Clevelandbe utazott. Itt találkozott Keken Andrással és Szabó Józseffel. Nagy Gyula New Brunswickból Pittsburghba repült, ő az itteni magyar evangélikusságnak tartott 11-én istentiszteletet. Másnap folytatta útját St. Paulba, ahol találkozott Wicziánnal.

Szabó és Keken részt vettek a springfieldi konferencia első három napján, ahol az egyik munkacsoportnak Szabó volt a vezetője, augusztus 8-án pedig ő prédikált (a konferencia egyes napjait mindig istentisztelettel kezdték, amit egy plenáris előadás követett). Augusztus 9-én indultak tovább Clevelandbe, ahol két magyar evangélikus gyülekezet is működött. Augusztus 11-én Keken az egyikben, Szabó a másikban hirdetett igét. Augusztus 12-én Hafenscher is csatlakozott hozzájuk, s közösen repültek tovább 13-án Minneapolisba. Augusztus 15-én, a nagygyűlés nyitóünnepén már ismét együtt, egy zászló mögé felsorakozva vonult a magyar delegáció (Ordass kivételével, aki az ünnepi menet legvégén vonult, minthogy ő tartotta a megnyitó istentiszteletet).

Eközben Ordass az augusztus 6-án kedd délelőttöt Empie hivatalában töltötte (National Lutheran Council), délután pedig Vajta és Empie elvitték bevásárolni: vettek neki két ruhát: egy

31 New Jersey állam.

32 Keken András: Budapesttől – Minneapolisig. *Evangélikus Élet*, 1957. aug. 4., 1. old. Mississippitől a Dunáig. Interjú Hafenscher Károlyval. *Evangélikus Élet*, 1957. szept. 22. 4. old.; Wiczián Dezső: Külföldi magyar evangélikus gyülekezetek. *Evangélikus Élet*, 1957. okt. 6., 2. old. Nagy Gyula: Külföldi magyar gyülekezetek. *Evangélikus Élet*, 1957. okt. 13. 2. old.

33 ÁBTL 3.15. O-13599/1. *Evangélikus Egyházi reakció*. 101–115. „Virág” jelentése a Minneapoliban járt evangélikus küldöttségről (1963. márc. 11.).

34 Itt volt 1948-ban ösztöndíjas.

feketét illetve egy szürke, nyári ruhát is. Ordass, kicsit saját szegénységén is mulatva, megjegyzi, hogy „érdekesnek tartom, hogy ugyanabba az üzletbe mentünk be, ahol SZATMÁRY GYULA 10 évvel ezelőtt azt a ruhát vette nekem a NEW BRUNSWICK-i gyülekezet adományából, amely ma is rajtam volt.”³⁵ A vacsorát szintén az ő társaságukban, Empie lakásán költötte el.

Másnap, 7-én, szerdán délelőtt Ordass a Lutheránus Világszövetség missziói osztályának tanácskozásán vett részt. Az itteni élményekről nagy lelkesedéssel számol be naplójában is, hiszen rengeteg emberrel ismerkedhetett meg, például Manikammel, az első „bennszülött” indiai evangélikus püspökkel.³⁶ Este Ordass a Life magazin szerkesztőjével vacsorázott.³⁷

Csütörtökön (augusztus 8-án) reggel Ordass ismét kénytelen volt korán kelni: háromnegyed 9-kor indult a repülő útjának következő, és egyben Minneapolis előtti utolsó állomására, a Minneapolistól nem messze délre található kisvárosba: Northfieldbe, chicagói átszállással.³⁸ A minneapolis-i reptéren rögtön kellemetlen élmény fogadta, kiszálláskor újságírók egész serege várta, fényképezőgépekkel és filmfelvevőkkel felszerelve – ezek az eszközök, illetve ilyen mennyiségük szokatlan volt Ordass számára –, és újabb sajtónyilatkozatot követeltek tőle. Ordass jobb híján ugyanazt a nyilatkozatot mondta el, mint New Yorkban. Az újságírók mindezzel nem érték be, és kényelmetlen, Magyarországgal kapcsolatos aktuálpolitikai kérdéseket tettek fel neki,³⁹ amelyeket kénytelen volt azzal elhárítani, hogy ő „egyházi emberként egyházi gyűlésre”⁴⁰ jött. Ezután Clemens Granskov, a northfieldi St. Olaf College elnöke autón Northfieldbe vitte Ordasst, valamint az őt kísérő Vajta Vilmost, ahol részt vettek egy családvédelmi konferencián.

A következő öt napban Ordass a világyűlés szervezőivel, a világszövetség végrehajtó bizottságának tagjaival találkozott, illetve tanácskozott, hogy megtegyék az utolsó simításokat a gyűlés kezdete előtt, valamint hogy a szövetség végrehajtó szerveként, a szervezet felmerülő, aktuális gondjaival, feladataival is foglalkozzanak. Augusztus 9-e és 10-e még főleg pihenéssel telt; ezalatt Ordass levelet írt családtagjainak, körbejárta a campust és a kisvárost Granskov elnök vezetésével, valamint régi ismerősökkel, barátokkal találkozott (pl. Lund-Quist).

35 *Napló* 1957. aug. 6. A feljegyzésben az 1947. április 18. és június 4. közötti egyesült államokbeli körutazására utal.

36 A rendezvényt így összegzi: „Igen érdekes, különös élmény volt a sok színessel úgy együtt lenni, hogy az ember érzi, Jézus Krisztus által közeli testvérei és tudni azt, hogy közülük akárhány személy szerint imádkozott értem megpróbáltatásom idején. Nagy dolog evangélikus keresztyénnek lenni!” (*Napló* 1957. aug. 7.)

37 Az nem derül ki a naplóból, hogy milyen célból tárgyalt a szerkesztővel, pusztán annyit jegyez meg, hogy „a tegnapi sajtófogadásnak volt ez a folytatása” (*Napló* 1957. aug. 6.). Amellett, hogy az imént idézett bejegyzés téves, hiszen a sajtófogadás két nappal korábban történt, a Life magazinban sem találtam nyomát annak, hogy bármilyen interjú, vagy sajtónyilatkozatot lehozott volna Ordassról.

38 Northfield Minneapolistól nem messze délre található kisváros, teológiai főiskolájáról nevezetes (Saint Olaf College). <http://wp.stolaf.edu/>

39 Például: „Részt vett-e a magyar evangélikusság is az őszi eseményekben?” vagy „Van-e valami észrevehető javulás az állam és egyház viszonyában?” (*Napló* 1957. aug. 8.)

40 *Napló* 1957. aug. 8.

Kényelmetlen, Magyarországgal kapcsolatos aktuálpolitikai kérdéseket tettek fel neki.

A kemény munka augusztus 11-én, vasárnap kezdődött meg, délután ugyanis összeült a világszövetség végrehajtó bizottsága. Ordass nem részletezi, hogy konkrétan miről tárgyaltak, illetve mit intéztek el, egyedül az augusztus 12-i bejegyzésben utal arra, hogy tárgyalták példának okáért a világszövetség segélyszervezeteinek ügyét.⁴¹ A munka mennyiségéről nem pusztán Ordass ilyen tartalmú megjegyzései árulkodnak,⁴² hanem feljegyzéseinek tömörsége is. Augusztus 13-a felé haladva egyre inkább megsűrűsödnek naplójában a tömondatok, összefüggő szöveg helyett ez a szakasz inkább széljegyzetszerű feljegyzéseket tartalmaz, szokásos kommentárjai az egyes eseményekkel kapcsolatos benyomásairól szintén megritkulkak. Mindemellett összességében megállapíthatjuk, hogy Ordass élvezte a végrehajtó bizottságban végzett feladatokat. A reggeltől estig tartó munka ellenére ugyanis – az otthon végzett feladatokkal, az egyre erőszakosabb államhatalommal való kilátástalan napi birkózásokkal ellentétben – nem panaszkodik feljegyzései végén kimerültségre és nincsenek lehangoltságra utaló megjegyzései vagy a nap eseményeit összegző negatív végkövetkeztetései, sőt épp ellenkezőleg: amikor augusztus 13-án befejezték a tanácskozásokat, mert másnap már utazniuk kellett Minneapolisba, így foglalja össze az elmúlt néhány napot: „Általában igen jó és építő jellegű volt ez a tanácskozás.”⁴³

A világggyűlésen

1957. augusztus 14-én, szerdán reggel, a világggyűlés kezdetét megelőző napon a Lutheránus Világszövetség Northfieldben tanácskozó végrehajtó bizottságának tagjai buszra szálltak, hogy elinduljanak a világggyűlés helyszínére, Minneapolisba. Ordass Franklin Clark Fry, az Egyházak Világtanácsának főtitkára, valamint Carl E. Lund-Quist, az LVSZ főtitkára társaságában utazott külön autóval. Szállásán, a Leamington szállodában⁴⁴ megérkezése után felkereste őt Keken

András, Hafenscher Károly és Szabó József, így átadhatta nekik azt a 100-100 dollárnyi költőpénzt, amelyet előző nap bízott rá a „genfi pénztáros”, azaz a Lutheránus Világszövetség pénztárosa. Rövid délutáni csendespihenő után este Ordass a nagygyűlés nyitófogadására volt

„A tömeg olyan tüntető tapsba kezdett, amelyet nehéz volt megértenem, és amely semmiképpen sem esett jól”.

hivatalos. Ezt így jellemzi: „Az ételek olyan mennyisége volt, hogy el nem tudtam volna képzelni hasonlót. Bevezetésül életemben először rákot ettem. Aztán több húst már nem kívántam, ellenben szőlőt, őszibarackot, grapefruitot, ananászt, sárgadinnyét ettem és kávét, fagyaltot.”⁴⁵

41 *Napló* 1957. aug. 12.

42 Például: „Iratok végeláthatatlan tengerével árasztottak el bennünket.” (*Napló* 1957. aug. 11.); „Irratengerrel bajlódok [...] Otthon néha azt gondoltam, hogy én vagyok a munka bajnoka. Most megszágyenyülve látom azt az emberföltött munkairamot, melyet LILJE és LUND-QUIST teljesít.” (*Napló* 1957. aug. 12.); „Az embert kiszívják ezek a tanácskozások.” (*Napló* 1957. aug. 13.)

43 *Napló* 1957. aug. 13.

44 A hotel a 3rd Avenue és a 10th Street sarkán volt található. Mára az épületet lebontották, egy parkoló található a helyén. <http://lileks.com/mpls/hotels/leamington/index.html> és <http://www.emporis.com/building/leamingtonhotel-minneapolis-mn-usa>

45 *Napló* 1957. aug. 14.

Másnap, augusztus 15-én, csütörtökön következett el Ordass életének nagy napja,⁴⁶ aznap volt ugyanis a világyűlés nyitó-istentisztelete, ahol Ordass prédikált. Igehirdetését már a hajón megírta, annak angol fordítását már 12-én átnyújtották neki, így az esti rendezvényre minden készen állt.

Délelőtt Ordass még elment bevásárolni: New Yorkban megrendelt új ruháihoz kellett nadrágszíjat és nyakkendőt venni. A nyitórendezvény délután 3 órakor kezdődött Minnesota állam parlamentjében, az ún. Kapitóliumban, ahol bemutatták az egyes országok delegációit, illetve azok vezetőit. Amikor Ordass került sorra, a tömeg szünni nem akaró tapsba kezdett. Ezzel kapcsolatban igen érdekesek Ordass érzelmei.

Naplójában a tapsvihart még megrendítő élményként aposztrofálja, s úgy tűnik, mintha meghatódott volna rajta,⁴⁷ emlékirataiban viszont már úgy fogalmaz, hogy „a tömeg olyan

tüntető tapsba kezdett, amelyet nehéz volt megértenem, és amely semmiképpen sem esett jól”⁴⁸ Mindez magyarázható azzal, hogy Ordass utólag már másképp emlékezett vissza az akkori eseményekre, bár ha a naplója alapján írta az emlékiratait, akkor ez kevésbé valószínű. Sokkal valószínűbb, hogy az évek során – hiszen önéletrajzának megírása több évvel az esemény után, 1963-ban készült – megváltoztak az ezzel kapcsolatos érzelmei, nézetei.

A delegációk bemutatása után „sorban jöttek a »kézfogók«”⁴⁹ Ezzel kapcsolatban jegyzi meg Ordass először, hogy mennyire izgult az aznap esti nyitó istentisztelet miatt: „Ezek a szegény amerikaiak azt hiszik, hogy valami nagy emberrel találkoztak. Ha tudták volna, milyen kicsivé tett a szorongás az esti megnyitó istentisztelet miatt!”⁵⁰ A 15-i naplóbejegyzés végén mindezt még azzal egészíti ki, hogy leírja, annyira izgult, hogy az istentisztelet előtt még enni is képtelen volt.

A Kapitóliumban tartott rendezvény utáni rövid szünet következett, amely alatt Ordass még visszatért a szállodájába még egyszer utoljára átolvasni a prédikációját; ez után került sor a nagyszabású nyitó-istentiszteletre. A szertartásnak helyet adó Auditóriumban ünnepi felvonulás keretében több ezer ember vonult be. A menetben az egyes országok delegáltjai egy csoportban, saját országuk zászlaja alatt haladtak. Ordass ennek a menetnek a legvégén haladt. Ordass beszámolója alapján az Auditóriumban „üres hely nem maradt”, ami azt jelenti – legalábbis Ordass értesülései szerint – hogy körülbelül 12 ezer ember foglalt helyet, a szertartást viszont

„Ha tudták volna, milyen kicsivé tett a szorongás az esti megnyitó istentisztelet miatt!”

46 A *Napló* 1957. aug. 15-i bejegyzésében ezt írja Ordass: „Northfieldből feleségemnek írott levelemben ezt a napot úgy tüntettem föl, mint »életem nagy napját«.”

47 „Megrendítő élményem volt, amikor az egyébként is lelkes tapsok során az én bemutatásom után nem akart sehogy sem véget érni a taps. Félreérthetetlen rokonszenvtüntetés volt.” (*Napló* 1957. aug. 15.)

48 Ordass 1987, 666.

49 Erről így ír: „Kismértékben átéltem valamit abból, ami az amerikai elnök sorsa lehet a kézfogások napján.” (*Napló* 1957. aug. 15.). Nem kizárt, hogy Ordassnak azért ez a hasonlat jutott eszébe, azért az amerikai elnökhöz hasonlítja a szituációt, mert a kézfogások során találkozott – ha nem is az elnökkel, de – Minnesota állam akkori kormányzójával, Orville Lothrop Freemannel is (Ordass 1987, 666).

50 *Napló* 1957. aug. 15.

a szintén zsúfolásig megtelt, körülbelül 120 minneapolisi templomban is közvetítették, ami továbbá 18 ezer fős hallgatóságot jelentett.⁵¹

A prédikáció, illetve az egész istentisztelet Ordass megítélése szerint, de a (többé-kevésbé) objektív számadatok alapján is jól sikerült, főleg hogy mire őrá került a sor, már az izgalma is elmúlt.⁵² Ordassat egyetlen dolog zavarta: az, hogy a televízió felvételt akart készíteni az ünnepegről. Azt ugyan Lund-Quist közbenjárására sikerült elérni, hogy az istentiszteletet ne zavarják meg a fényképezők és az operatőrök, cserébe viszont a szertartás végeztével a szolgálattevőknek vissza kellett menniük a templomba,⁵³ ahol a média kedvéért „újra végig kellett csinálni az egészet”.⁵⁴

Prédikációjának címe *Jézus Krisztus halálának gyümölcsei*,⁵⁵ az igehirdetés textusa pedig János evangéliuma 12. fejezetének 20–26. verse volt.⁵⁶ Igehirdetését Ordass azzal kezdi, hogy kijelenti: a világyűlés értelme Jézus Krisztussal együtt lenni. Ebből a tételből kiindulva kezdi el magyarázni az igét. Kifejti, hogy ahogyan a textusbéli jelenetben, bár nem ismerték, a görögök látni akarták Jézust, úgy ma is sok ember van, aki látni akarja Jézust, bár ezt „nem mindig mondják ki ilyen világos szóval.”⁵⁷ Ennek az az oka, hogy Jézusnak még a vele ellenségesek számára is vonzóereje van, mert Jézus Krisztus olyan, mint az igében említett gabonaszem: mindenkinek szüksége van rá az élethez. A gabonaszem csak úgy tud életet adni, ha ő maga meghal: vagy megőrlik vagy elvetik. Jézus sorsa is a halál, ám Jézus halálára azért volt szükség, hogy abból „sok gyümölcs teremjen az örök életre.”⁵⁸ Ezután felteszi a kérdést: „Mik Jézus halálának gyümölcsei?”⁵⁹ Válasza: rengeteg gyümölcs van, amelyek közül kettőt emel ki. Az első gyümölcs a keresztyén szabadság. Jézus saját önzésünk fogságából, az ördöghöz hozzáláncoló viszonytól, halálfélelemtől és kárhozattól szabadít meg az Isten szolgálatára. A másik gyümölcs az egység. A Szentlélek egybegyűjti azokat, akik benne hisznek, vagyis ha a világ bármely tájáról származunk is, akkor is mind Krisztus anyaszentegyházának tagjai vagyunk. Ezután Ordass felszólítja a

51 Arra sajnos nincs adatunk, hogy kitől értesült Ordass a statisztikai adatokról, csak az bizonyos, hogy ezek a számadatok nem a saját becslései.

52 „Hála a jóságos Istennek, olyan nyugodtan tudtam elvégezni szolgálatomat, mintha az abonyi kis fiókegyházközségben végeztem volna.” (*Napló* 1957. aug. 15.)

53 A nagygyűlésről készített filmösszeállításban néhány másodpercre Ordass is feltűnik, prédikáció közben. https://www.youtube.com/watch?v=i4fTMYkCO8A&feature=player_detailpage#t=252

54 *Napló* 1957. aug. 15.

55 A prédikáció teljes magyar nyelvű szövege itt olvasható: Ordass 1982, 335–339. Az angol változathoz pedig lásd Ordass, Lajos: *The Fruits of the Death of Jesus Christ*. *Lutheran Herald*, 1957. szept. 3.

56 „Néhány görög is vala azok között, akik felmenének, hogy imádkozzanak az ünnepen. Ezek azért a galileai Bethsaidából való Filephez menének, és kérék őt, mondván: Uram, látni akarjuk a Jézust. Megy vala Filep és szóla Andrásnak, és viszont András és Filep szóla Jézusnak. Jézus pedig felele nékik, mondván: Eljött az óra, hogy megdicsőíttessék az embernek Fia. Bizony, bizony mondom néktek: Ha a földbe esett gabonamag el nem hal, csak egymaga marad; ha pedig elhal, sok gyümölcsöt terem. Aki szereti a maga életét, elveszti azt; és aki gyűlöli a maga életét e világon, örök életre tartja meg azt. Aki nékem szolgál, engem kövessen; és ahol én vagyok, ott lesz az én szolgám is: és aki nékem szolgál, megbecsüli azt az Atya.” (Jn 12,20–26)

57 Ordass 1982, 335.

58 Ordass 1982, 336.

59 Ordass 1982, 337.

gyülekezetet, hogy nekik is, mint akik a bibliai Fülöphöz és Andrásához hasonlóan már Jézus tanítványai, a Krisztus után vágyakozó vagy a vele ellenséges emberek számára meg kell mutatniuk Jézust. A prédikáció végén Ordass saját bizonyágtételt is tesz. Saját korábbi meghurcolására utalva kifejti, hogy amikor a világ szűken mért számára, Krisztusnak köszönhetően a rabságban is megtapasztalta a szabadságot és a testvéri egységet.⁶⁰

A nyitó-istentiszteleten elhangzott igehirdetést azért tartottam szükségesnek részletezni, mert ez a rövid prédikáció adta meg az egész világgyűlés alaphangját – hiszen a nagygyűlés mottója is ez volt: Krisztus megszabadít és egyesít; jelentőségét pedig az is alátámasztja, hogy még 40 évvel később, a világszövetség 50 éves jubileuma alkalmával összeállított videóban is voltak olyan meginterjúvolt személyek, akik Ordass igehirdetését tartották a legemlékezetesebbnek az LVSZ 50 éves múltjában.⁶¹

Amikor Ordass – valószínűleg jócskán éjjel után – visszatért a szállodai szobájába, már csak arra maradt energiája, hogy megírja a naplójába az aznapi eseményeket. Feljegyzését, mintegy konklúzióként, a következő mondattal zárta: „Hálás szívvel köszönöm meg Istennek ezt az elfelejthetetlen napot.”⁶²

Másnap délelőtt Ordass az Auditóriumban tartott konferencián vett részt, ahol nem tudott betelni azzal az élménnyel, hogy fejhallgatón keresztül bárki a legkülönbözőbb nyelveken (Ordass az angol, a svédet és a németet hozza példaként) szinkrontolmacsolásban hallgathatja az előadásokat. A rendezvény fénypontja az volt, amikor Lund-Quist főtitkárt az erlangeni egyetem küldöttei díszdoktori kitüntetésben részesítették.

Ordass népszerűségét jellemzi, hogy a nap folyamán rengetegen keresték meg, autogramot kérve tőle, illetve számolatlan mennyiségben érkeztek hozzá levelek, amelyekre válaszolni sem tudott. Az iránta való ilyen mértékű lelkesedést nyilvánvalóan ösztönözte az előző nap elmondott igehirdetés, de, ahogyan láttuk, már előtte is mindenki különleges tisztelettel bánt vele. Ez annak köszönhető, hogy meghurcoltatásai miatt mártírként tekintettek rá, s erre minden bizonnyal az LVSZ és az Egyházak Világtanácsa vezetőségének Ordass mellett nyilvánosan kiálló viselkedése is pozitívan hatott (lásd galyatetői konferencia). Persze sokan nem csak azért keresték meg, hogy találkozzanak a mártír püspökkel. Ahogy az több naplófeljegyzésből kitűnik,⁶³ többen Amerikába emigrált magyarokként otthoni családtagjaik számára akartak hírt adni magukról Ordasson keresztül.

Este Ordass ismét banketten vett részt, ahol őt és Hanns Liljét, a Lutheránus Világszövetség elnökét megkereste az egyik televízió. Bár a rögtönzött kérdésekre angolul kellett felelni, Ordass mégsem kellemetlen élményként élte meg az interjút, inkább csak amiatt aggódott,

60 Ordass annak idején, koncepció perének végén az utolsó szó jogán is elmondta, hogy perének egész idején „mérhetetlen lelki békesség” töltötte el. Lásd Ordass 1995, 25.

61 Bővebben lásd Terray 2002, 4.

62 *Napló* 1957. aug. 15.

63 Példának lásd *Napló* 1957. aug. 17.

Krisztusnak köszönhetően a rabságban is megtapasztalta a szabadságot és a testvéri egységet.

hogy gyenge nyelvtudása ellenére (ezt a nyelvet Ordass nem beszélte olyan jól, mint például a svédet), százezrek fogják megnézni a műsort másnap a tévében.

Másnap délelőtt – napok óta először – a magyar delegáció tagjaival találkozott, valamint Amerikában szolgáló magyar lelkészekkel (többek között Pósfay Györggyel)⁶⁴ délután pedig püspöki minőségében különféle emberekkel tárgyalt (például a finn delegáció két lelkészével, akik készek voltak a finn egyház nevében segíyezni a magyarországi evangélikusokat; Visser't Hoofttal, az Egyházak Világtanácsának főtitkárával a református egyház helyzetéről Magyarországon, stb.).

Vasárnap – 18-án – délelőtt a Central Lutheran Church-ben⁶⁵ vett részt az istentiszteleten, délután, az ebéd utáni alvás után, ismét többen felkeresték, este pedig az amerikai svéd evangélikus egyház zsinata – az Augustana Synod⁶⁶ – vezetőinek és az LVSZ vezetőinek közös vacsoráján vett

részt, Petrus Olof Bersell⁶⁷ az Augustana Synod egykori elnökének meghívására, az előkelő helynek számító Interlachen Country Clubban.⁶⁸

Mindenki különleges tisztelettel bánt vele.

19-én, hétfőn délelőtt Ordass a nagygyűlést szervező bizottság munkájában, majd a Keresztyén Diákszövetség ülésén vett részt. Délután 4-kor ismét tévéinterjút adott, majd Vajta Vilmos, Vajta felesége, Keken András és Szabó József társaságában Vajtáék szállására ment, hogy kibeszélhessék magukat.⁶⁹

Augusztus 20-a az előző naphoz hasonlóan telt. Délelőtt ismét a nagygyűlés ülésén vett részt, sőt a „világszolgálat” témakörhöz maga is hozzászólt német nyelven, amelynek során megköszönte a világ evangélikusainak a magyar evangélikusoknak nyújtott rengeteg segítséget. Nem sokkal ezután a magyar delegáció élén, akik arra az időre maguk is felmentek a színpadra, Lund-Quist főtitkárt köszöntötte, amelynek során átadták neki Lühnsdorf Károly⁷⁰ róla készített portréját. Délután a helyi missourista⁷¹ gyülekezet fogadására volt hivatalos, ahová a delegáció két másik tagja, Hafenscher Károly és Szabó József is elkísérték.

64 Pósfay György 1946-ban ment ki ösztöndíjjal Svédországba, de a magyarországi kommunista hatalomátvétel miatt – többek közt Ordass tanácsára – nem térhetett haza. Pósfay Ordass-sal kapcsolatos visszaemlékezéseiben beszámol a püspökkel való, a minneapolis-i út során történt három találkozásáról, amelyek között különös módon az augusztus 17-i (lásd fent), valamint egy későbbi, augusztus 22-i, nem szerepel. Ennek az lehet az oka, hogy, ez a két találkozás kevésbé lehetett emlékezetes a minneapolisiak közül, s így az évek során Pósfay elfeledkezett róluk. Egy másik lehetőség, hogy valamilyen oknál fogva nem kívánta megemlíteni. A visszaemlékezést lásd Pósfay 2001a, 2001b, 2001c. A minneapolis-i találkozásra vonatkozó részt lásd Pósfay 2001c, 16–18.

65 333 South 12th Street Minneapolis, Minnesota, <http://www.centralmpls.org>

66 Az Augustana Synodot 1850-ben alapította egy bizonyos Lars Esbjörn, Amerikába emigrált svéd lelkész. Lásd <http://www.augustana.edu/x18008.xml>

67 Petrus Olof Bersell 1935 és 1951 között volt az amerikai svéd lutheránus egyház zsinatának az Augustana Synodnak az elnöke. Ő helyezte Minneapolisba a svéd zsinat központját. Bővebben lásd *Norwegians and Swedes* 2012. Sajnos csak az online verzióhoz jutottam hozzá.

68 A klubot 1909-ben alapították. Bővebben lásd <http://www.interlachenc.org/About-Us/History.aspx>.

69 *Napló* 1957. aug. 19.

70 Lühnsdorf Károly (1893–1958) magyar festőművész és grafikus. Bővebben lásd *Evangélikus Élet*, 2007. júl. 29. 6.

71 Az Evangelical Lutheran Church-höz hasonlóan a Missouri Synod is az egyház Luther által reformált ágához tartozik. <http://www.lcms.org/page.aspx?pid=1206>

Az augusztus 21-i naplóbejegyzést Ordass a következő két szóval indítja: „Házasságkötésem évfordulója.”⁷² Bár a bejegyzés során nem emlegeti többször ezt a családi ünnepet, nem kizárt, hogy ha Ordass ezt ennyire számon tartotta, feleségét levél formájában talán fel is köszönhet- te. Előző napi naplóbejegyzésében ugyanis emleget néhány levelezőlapot, amelynek a megírás- sát tervezi. Dél előtt a Central Church-ben tartott magyar nyelvű úrvacsorai istentiszteletet,⁷³ amelyet a világggyűlésre ellátogató magyar lelkészek számára szerveztek, de a várt családias létszám helyett több százan vettek részt a szertartáson (a napló szerint a közel 2000 férőhelyes templom tele volt), Ordass maga pedig 134 úrvacsorázót számolt. Ilyen létszám természetesen csak jelentős nem magyar hívő részvételével volt lehetséges. Ennek minden bizonnyal Ordass személye lehetett az oka, amely – mint arra fentebb már kitértem – minden rendezvényen „húzónévnek” számított. Az istentiszteletet egy közös ebéd követte, amelyen Pósfay György beszámolója szerint,⁷⁴ „sokan érdeklődtek a magyarországi helyzet és a szétszórtságba kerültek közt végzett lelkipásztori munka, különösen pedig az újabb magyar menekültek élete felől”,⁷⁵ s amely „alkalmon püspökünk igen jól érezte magát”.⁷⁶ Ez utóbbit az Ordass-napló is megerősíti: Ordass is „kedves hangulat”-ról⁷⁷ számol be az ebéd kapcsán.

Délután Ordass ismét segélyekről tanácskozott különböző segélyszervezeti vezetőkkel, este pedig az indonéz delegáció vacsorameghívásának tett eleget egy helyi kínai étteremben. Erről a vacsoráról még az is kiderül, hogy Ordass papálcikával evett, csak azt nem tudta, hogy mit.⁷⁸

A csütörtök (22-e) délélt ismét munkával telt. Ordass reggel a svéd, a dán és a norvég rá- diónak nyilatkozott. Erre már két és fél nappal korábban, 19-én este felkészült, mert akkor még úgy volt, hogy másnap kell a nyilatkozatot beolvasnia. Hogy miért kellett elhalasztani, sajnos a naplóból nem derül ki. Ezután került sor a világszövetségi választásokra. Ekkor választották meg elnöknek Franklin Clark Fry-t, az Egyházak Világtanácsának főtíkárárt, s ekkor választot- ták be Ordass ismét a végrehajtó bizottságba. Ordass a délutánt, svéd barátainak invitálásá- ra, városnézéssel töltötte, este pedig közösen elmentek egy bizonyos Clifford Ansgar Nelson⁷⁹ tóparti nyaralójába, ahol Ordass is megmártózott a tóban.

72 *Napló* 1957. aug. 21. Ordass 1929-ben kötött házasságot barátja, Kirner (később Kincses) Gusztáv húgával, Kirner Irénnel. Lásd Ordass 1985, 78.

73 Itt elmondott igehirdetését *A Mester itt van és hív Téged!* címmel lásd Ordass 1982, 340–343.

74 Pósfay visszaemlékezései szerint ez volt az első találkozása Ordass-sal Minneapolisban.

75 Pósfay 2001c, 17.

76 Pósfay 2001c, 17.

77 *Napló* 1957. aug. 21.

78 „Hogy mit ettem, arról a leghalványabb fogalom sincsen, de azt az egyet megtudtam, hogy Isten igen jó gyo- morral áldott meg.” (*Napló* 1957. aug. 21.)

79 Clifford Nelson volt a világggyűlés egyik főszervezője (lásd *Napló* 1957. aug. 9.), ennél több viszont nem derül ki róla. A naplóból annyit tudunk meg, hogy a „felesége igen gazdag” (*Napló* 1957. aug. 22.), valamint hogy Ordass már az 1947-es körútján is járt náluk. A Nelson név egyébként előkerül még a northfieldi tartózkodás alatt is: egy alkalommal, amikor Ordass egy estére beutazik St. Paulba, Minneapolis ikervárosába, hogy együtt vacsorázzon Hanns Liljével és Lund-Quisttal, egy bizonyos „Nelson bácsi” néven aposztrofált személy szállította őt kocsival. (*Napló* 1957. aug. 9.) Ez a bizonyos „Nelson bácsi” valószínűleg a fent említett Clifford Nelsonnak az apja, minthogy a vacsora helyszíne „Nelson bácsi” fiának lakásán volt.

A következő napon semmi kifejezetten említésre méltó nem történt. Ordass aznap is részt vett a gyűlés programjain, nyilatkozott a svéd ifjúsági sajtónak, este pedig egy előkelő fogadáson vett részt, amelyet Clifford Nelson szervezett. Bár ez a nap is sűrűn tele volt programokkal, Ordass naplóbejegyzése az egyes eseményekre már csak rövid mondatokban tér ki, s ezáltal az olvasónak az az érzése a napló alapján, mintha Ordass a megszokott mindennapi rutinját írná le. Valószínűleg mostanra sikerült Ordassnak hozzászoknia – épp a legvégén – a világgyűlés tempójához.

Másnap volt a világgyűlés „hivatalos munkájának zárónapja.”⁸⁰ Aznap hirdették ki az elmúlt napok munkájának öt pontba foglalt eredményét. Ehhez Ordass a következő megjegyzést fűzi a naplójában: „Kedvem volna ezt az iratot a világevangelikuság »Minneapolis-i hitvallásának« nevezni.”⁸¹ A „minneapolis-i hitvallás” kifejezés egyébként valószínűleg nem Ordass saját ötlete, mert a Lutheránus Világszövetség történetét feldolgozó *From Federation to Communion* című kötet is ezzel a jelzővel illeti a Minneapolisban végzett munka eredményét.⁸² A pontokat

„Ezek a tételek a világ-evangelikuság vezető elméinek, mai legmagasabb reprezentatív testületének alkotása.”

az *Evangélikus Élet* is közli október 6-i, 13-i, 20-i, 27-i, november 3-i és 10-i számában Nagy Gyula bevezető gondolataival. Nagy a „minneapolis-i hitvallás” megjelölésre az *Evangélikus Élet* 1957. október 6-i számában reagál: „Egyesek már akkor úgy emlegették ezeket a

tételeket, mint a világ-evangelikuság új, »minneapolis-i hitvallását«. Ez természetesen távol áll tőlük.”⁸³ A cikkben Nagy nem vitába száll ezzel a megjelöléssel, pusztán kiegészíti, magyarázza azt, annak érdekében, hogy az olvasók számára is minden világos legyen. A hivatkozott cikkben ugyanis, a fent idézett két mondat után Nagy azt fejt ki, hogy a minneapolis-i pontok azért nem nevezhetők hitvallásnak, mert nem kívánják lecserélni Luther 95 tételét, kiegészíteni sem kívánják a meglévő hitvallási iratokat, ráadásul nem is kötelező érvényűek (hiszen az LVSZ nem felettes szerve egyik evangélikus egyháznak sem), hanem „ezek a tételek a világ-evangelikuság vezető elméinek, mai legmagasabb reprezentatív testületének alkotása.”⁸⁴

A nagygyűlés munkájának zárónapján került sor arra is, hogy Minneapolis városa a világgyűlés tíz tagját a város díszpolgárává fogadta, s e tíz fő között szerepelt Ordass Lajos is. Délután Ordass a másnapi záróünnepség főpróbáján vett részt, ahol ismét ő tartotta a prédikációt. Azon kívül, hogy még néhány emberrel beszélgetett a nap folyamán, más említésre méltó nem történt. Aznapi naplóbejegyzése végén Ordass megemlékezik a 9 évvel korábbi házkutatásról, és az ezt követő házi őrizetről is, amelyet ő első letartóztatásaként emleget a naplójában. Ez az emlék a hatvanas évek eleji naplójegyzeteiben is többször előkerül, aztán ezeket szép lassan

80 *Napló* 1957. aug. 24.

81 *Napló* 1957. aug. 24.

82 *Federation* 1997, 373.

83 A Minneapolis-i Világkonferencia üzenete. *Evangélikus Élet*, 1957. okt. 6., 1. old.

84 A Minneapolis-i Világkonferencia üzenete. *Evangélikus Élet*, 1957. okt. 6., 1. old.

felváltják az az évi Lajos napi (augusztus 25-e Lajos nap, de többen már 24-én köszöntötték Ordass) köszöntésekről való megemlékezések.⁸⁵

Másnap, 1957. augusztus 25-én, vasárnap került sor a Lutheránus Világszövetség 3. nagygyűlésének záróünnepére. Ez két egymást követő délelőtti, a Central Church-ben tartott istentisztelettel kezdődött, délután pedig a Kapitólium előtti téren folytatódott. Mindkét istentiszteleten Ordass prédikált, mind a két alkalommal ugyanazt, a délutáni alkalmon pedig egy rövid beszédet mondott el *A Krisztusban nyert szabadság*⁸⁶ címmel. Ebben kifejtette, hogy a keresztyén szabadság nem jelent egyet az Istentől, Isten törvényeitől való függetlenséggel. Épp ellenkezőleg: a keresztyén ember szabadsága abban rejlik, hogy Isten tekintélyét megvalljuk, mert csak az ő vezetése tehet minket szabaddá a bennünket szolgaságban tartó erőszaktól. A rendezvényen az Ordass által ismert rendőrségi számadatok szerint körülbelül 128 ezer ember vett részt.⁸⁷

Este Ordass a Minneapolisban lévő magyarokkal vacsorázott, akik megköszöntötték névnapja alkalmából.⁸⁸ Valószínűleg itt került sor arra a beszélgetésre Pósfay Györggyel,⁸⁹ amely során Ordass kifejtette, hogy mielőtt hazatér, szeretné meglátogatni Sylvester C. Michelfelder, az LVSZ első főtítkárának sírját New Washingtonban, amelyet aztán Pósfay meg is szervezett neki.

Este fél kilenckor Ordass még részt vett a végrehajtó bizottság ülésén. Itt választották meg őt az LVSZ első alelnökének. A második és a harmadik alelnök Bo Giertz svéd püspök, illetve az indiai Manikam lett.⁹⁰

Ordass utolsó minneapolis-i napja, augusztus 27-e is főképp munkával telt. Egész nap a végrehajtó bizottság tárgyalásán vett részt. Ennek során Ordass elérte, hogy Pröhle Károlyt (ha már a gyűlésre nem engedték ki) beválasszák az LVSZ teológiai bizottságába. Az este a búcsúzó-dásslal telt.

A keresztyén ember szabadsága abban rejlik, hogy Isten tekintélyét megvalljuk.

85 Lásd *Napló* 1961–1977. aug. 25.

86 A teljes szöveget lásd Ordass 1987, 672–674.

87 *Napló* 1957. aug. 25.

88 Erre a köszöntésre még 1972-ben is nosztalgiával emlékezik vissza. Lásd *Napló* 1972. aug. 25.

89 Pósfay ezt a beszélgetést jelöli meg másodikként visszaemlékezésében, tévesen. Azért nem állíthatjuk biztosan, hogy erre a beszélgetésre a névnap-i köszöntőn került sor, mert Pósfay ezt írja: „A második alkalomra [ti. a második beszélgetésre] a nagygyűlés és az utóösszejövetelek befejeződése után került sor. Ordass püspök úr, akit közben megválasztottak a Végrehajtó bizottság tagjának és a szervezet első alelnökének...” (Pósfay 2001c). Ordass csak a vacsora után választották meg a szervezet alelnökének, vagyis a beszélgetés feltételezett időpontja után. Az viszont valószínűtlen, hogy a New Washington-i kitérőről csak másnap beszélgetett Ordass Pósfayval. Egyrészt, mert a napló nem említi a vele való találkozást, másrészt pedig, szintén a napló alapján nem is volt olyan alkalom, ahol erről beszélhetek volna (lásd *Napló* 1957. aug. 26. és 28.). Így feltételezhetjük azt, hogy Pósfay visszaemlékezéseiben, amely egyébként évekként az események után készült, a történések időrendje kissé összemósódott.

90 Vö. Fabiny Tibor 2008, 66 és *Napló* 1957. aug. 25.

A hazaút

A nagygyűlés után, augusztus 26-án a magyar delegáció útja ismét különvált. Keken és Szabó 26-án reggel repülön New Yorkba utaztak, ahonnan másnap autóval a betlehemi⁹¹ magyar evangélikus gyülekezetet látogatták meg, s augusztus 28-án tértek vissza New Yorkba.⁹²

Wiczian és Nagy egy-egy napos látogatást tettek a chicagói és a daytoni egyetemeken. 29-én értek New Yorkba.⁹³

Hafenscher szintén Chicagóba repült, ahol átszállt a Pittsburghbe induló gépre. Innen autóval vitték tovább Zelienville-be,⁹⁴ ahol egy ismerős lelkészcsaládnál volt látogatóban.⁹⁵ Augusztus 28-ra ért vissza New Yorkba.⁹⁶

Ahogy azt Pósfayval korábban megbeszélték, Ordass, még mielőtt visszautazott volna New Yorkba, hogy ott hajóra szálljon Európa felé, tett egy másfél napos kiterőt Sylvester C. Michelfelder New Washingtonban található sírjához. Minneapolisból augusztus 27-én délelőtt indult a repülőgép Cleveland felé. Ott Pósfay György, valamint Brachna Gábor⁹⁷ társaságában autóval utaztak tovább New Washingtonba. Itt Ordass megtekintette a helyi evangélikus templomot, amelyben egyébként Michelfelder annak

idején konfirmált, majd Michelfelder lányának társaságában kimentek a temetőbe megkoszorúzni a sírját.

Ordass, ha politikai kérdések kerültek szóba, megmerevedik és elhallgat.

Ezután siettek vissza Clevelandbe, mert este fél nyolckor kezdődött⁹⁸ a magyar nyelvű istentisztelet, amelyen Ordass maga is részt akart venni. Végül csak fél óra késéssel sikerült odaérni.⁹⁹ Az istentiszteleten Ordass találkozott több földijével is, ugyanis a szertartáson szép számban jelentek meg egykori torzsaik. Ordass az éjszakát a helyi paplakban töltötte, másnap délelőtt pedig felszállt a Washington DC felé induló repülőjáratra. Ott a magyar követség egyik tagja fogadta, aki megmutatta Ordassnak a várost, majd bevitte őt a magyar nagykövetségre, ahol Zádor Tibor ügyvivővel ebédelt együtt.¹⁰⁰ Az ebéden Zádoron kívül egy bizonyos László Károly alezredes is részt vett. A beszélgetés kap-

91 Pennsylvania állam.

92 ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. *Evangélikus Egyházi reakció.* 101–115. „Virág” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről (1963. márc. 11.) 112.

93 Keken András: A III. Evangélikus Világyűlés záróünnepélye. *Evangélikus Élet*, 1957. szept. 22. 1. old.

94 Pennsylvania állam.

95 Mississippitől a Dunáig. Interjú Hafenscher Károllyal. *Evangélikus Élet*, 1957. szept. 22. 4. old.

96 *Napló* 1957. aug. 28.

97 Brachna Gábor volt az amerikai magyar evangélikus gyülekezetek főesperese. Lásd Pósfay 2001c, 17.

98 Pósfay szerint hétkor kezdődött. Valószínűleg rosszul emlékezik. Lásd Pósfay 2001c, 18.

99 Pósfay visszaemlékezése szerint ezen az istentiszteleten Ordass maga prédikált, még hozzá a 23. zsoltárról. Ez az információ azért zavaró, mert Ordass a naplójában nem említi meg, hogy prédikált volna (pedig ezt mindig fel szokta jegyezni), ráadásul Ordass precizítására nem jellemző, hogy fél órát késsen egy olyan istentiszteletről, amelyen ő is szolgálatot vállal. Így két lehetőség van: vagy Pósfay próbálta meg szántsándékkal megmásítani a múltat, vagy Ordass volt az, aki rá szokatlan módon viselkedett ebben az ügyben.

100 ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. *Evangélikus Egyházi reakció.* 7–8. *Magyar ev. delegáció az Egyesült Államokban.* Zádor Tibor jelentése (1957. szept. 11.) 8.

csán Zádor arról a tapasztalatáról számol be az erről írt jelentésében, hogy Ordass, ha politikai kérdések kerültek szóba, megmerevedik és elhallgat. Az ebéd során szóba került a magyarok számára ajándékba adott „Luther-film”¹⁰¹ Magyarországra történő behozatala is, amivel kapcsolatban ígéretet kapott arra, hogy amennyiben otthon engedélyezik, akkor a követség szívesen megoldja a film és a hozzá ajándékba adott filmfelvevő gép hazaküldését.¹⁰² Késő délután folytatta az útját New Yorkba, ahol a Prince George szállodában¹⁰³ szállt meg. Aznap érkezett meg Keken András, Hafenschter Károly és Szabó József is New Yorkba.

A következő nap, augusztus 29-e, csütörtök, többnyire eseménytelenül telt Ordass számára. Reggel Kekennel, Szabóval és Hafenschterrel a National Lutheran Council áhítatán vettek részt, ezután Hafenschter Károly a másnapi hajóutat ment elintézni, a délelőtti folyamán pedig megjött a magyar delegáció másik két tagja is, Wiczián Dezső és Nagy Gyula. Ordasshoz pusztán néhány magyar látogató érkezett. Délután a magyar küldöttség tagjai elmentek ruhát venni, amihez a pénzt az amerikai evangélikusok gyűjtötték össze. Ordass ezalatt a szállodában maradt pihenni.

Este a teljes magyar delegáció Franklin Fry LVSZ elnök meghívását élvezte. Fry először a hivatalát mutatta meg, majd elvitte őket az otthonába, ahol családi körben megvendégelte a magyarokat.

Augusztus 30-án pénteken reggel a magyar küldöttség még tett egy búcsúlátogatást a National Lutheran Council hivatalában, ahol köszönetet mondtak a sok segítségért. Ezután indultak a kikötőbe, hogy felszálljanak a Le Havre-ba délután 4-kor induló SS America¹⁰⁴ nevű óceánjáróra. Ide az időközben megérkező Vajta Vilmos is kikísérte őket.

A hajóút során Ordassnak végre alkalma volt kipihenni az elmúlt hetek fáradalmait, így nem meglepő módon az utazás jelentős részét alvással töltötte. Amikor épp nem aludt, akkor a tengervízzel töltött úszómedencében mártózott meg, vagy elment moziba, vagy egyszerűen csak utastársaival beszélgetett egy-egy pohár sör mellett. A hajóút során került sor arra is, hogy az evangélikus teológia leköszönő dékánja, Wiczián Dezső átadja a dékánságot a most kezdő Nagy Gyulának. Ordass maga is mulatva jegyzi meg, hogy minderre egy-egy üveg sör keretében kerítettek alkalmat.¹⁰⁵

Az utazás során Ordass egyedül arra panaszkodik, amivel egyébként már az odaút során is találkozhattunk, hogy a delegáció tagjai között egyházi kérdésekben nincs egyetértés, nem tudnak egységesek lenni.¹⁰⁶ Ez az egyik esti (szeptember 3.) beszélgetésükön volt a legszembeszökőbb. Ordass, ahogy eddig sem, úgy most sem tér ki arra, hogy mi volt pontosan beszélgetésük

101 Ordass itt valószínűleg az 1953-ban megjelent, Irving Pichel által rendezett filmre céloz.

102 Végül valószínűleg csak a filmfelvevő kapcsán vették igénybe az amerikai magyar nagykövetség segítségét, mert amikor ugyanez a probléma bécsi magyar nagykövetségen ismét előkerült (lásd lentebb), akkor a filmfelvevőről nem, csak magának a filmnek a behozataláról esik szó.

103 A szálloda épülete Manhattanben, az East 28th Streeten található. Ma bérházként működik. Lásd <http://www.commonground.org/our-buildings/the-prince-george/#.UnT6ABCmaN4>.

104 Az SS America nevű óceánjáró 1939-től egészen 1994-es hajótöréséig rendszeresen utazott nemzetközi vizeken. Lásd <http://www.united-states-lines.org/s-s-america1-htm/history-2/>.

105 *Napló* 1957. aug. 31. és szept. 1.

106 „Tragikus, hogy nem tudunk beszélni közös kérdésünkről – az egyházzal” (*Napló* 1957. szept. 3.).

témája, bár sejtetően szóba került az akkoriban aktuális kérdés: az egyház és az állam viszonya. Ordass keserűen még azt is megjegyzi, hogy „a világ evangélikussága [...] ijesztően nagy embernek tart, »hős«-nek minősít, kész mindenben támogatni. Csak otthon vagyok elszigetelt, magános, tehetetlen ember!”¹⁰⁷

A hajó szeptember 6-án, pénteken futott be Le Havre kikötőjébe. Innen vonattal mentek Párizsba, ahol már várta őket Kulifay Imre református lelkész. Ebéd után Kulifay elvitte őket Versailles-ba, ahol megnézték a Trianon palotát.

Este tízkor indult a vonatuk, ugyanaz az Arlberg Express, amivel idefelé is jöttek. Erre nem hogy hálófülkét, de helyjegyet sem kaptak, így hát „bizony kínos”¹⁰⁸ éjszakájuk volt. A vonat másnap, szeptember 7-én este fél tízre érkezett Bécsbe. Az állomáson már várta őket

Szépfolusi István, aki elvitte őket szállásukra, a Hotel Stefanie-ba.¹⁰⁹ Itt kapta Ordass a szomorú hírt, hogy nővére, Paula¹¹⁰ meghalt.

Szeptember 8-án vasárnap délelőtt istentiszteleten vettek részt, majd Gerhard May bécsi

osztrák evangélikus püspöknél ebédeltek, valamint átvették a megígért Volkswageneket (lásd fentebb). Délután Ordass Szépfolusi István és Keken András társaságában beszélt meg „minden függő kérdést.”¹¹¹ Este a delegáció ismét vendégségbe ment, ezúttal egy bizonyos Althofhoz.

Szeptember 9-én reggel Ordass elment a bécsi magyar követségre, ahol Beck István tanácsossal tárgyalt két dologról: egyrészt a „Luther-film” Magyarországra való behozataláról, másrészt a „14 éven aluli gyermekek esetleges hazatérése ügyében.”¹¹² A „Luther-film” kapcsán, minthogy a delegáció egyik tagjának sincsen diplomata útlevele, Beck felajánlotta, hogy néhány

Csak otthon vagyok *elszigetelt, magános, tehetetlen ember!*

107 *Napló* 1957. szept. 3.

108 *Napló* 1957. szept. 8. vasárnap reggel

109 Ma is létező hotel a Taborstrasse 12. alatt. Lásd <http://stefanie-hotel-vienna.h-rez.com/index.htm?l=ogl-en&gclid=CNTIk86rxroCFUSS3godqSMAHA>.

110 Wolf Paula, Ordass nővére rákos volt. Ordass a *Nagy idők kis tükre* című önéletrajzi írásaiban megjegyzi, hogy már a Minneapolisba való utazása előtti utolsó látogatásakor Mátraszentistvánba – nővére itt lakott – sejtette, hogy akkor látja Paulát utoljára. Lásd Ordass 1987, 657.

111 *Napló* 1957. szept. 8. vasárnap este. Ordass nem tér ki arra, hogy mik ezek a függő kérdések. Ezzel kapcsolatban támpontot nyújthat aznap naplóbejegyzésének reggel írt része: „Nem tudom: mi felé megyek holnap” (*Napló* 1957. szept. 8. vasárnap reggel). Ordass ebbe a mondatba minden aggodalmát belesúríti, ami a másnap hazaúttal kapcsolatban felmerült benne. Legsötétebb gondolatai között még egy újabb letartóztatás lehetősége is megfordul, legalábbis erre utal közvetlenül az imént idézett mondat előtt leírt megjegyzése: „Ma van kilencedik évfordulója annak, hogy letartóztattak” (*Napló* 1957. szept. 8. vasárnap reggel). Letartóztatásának emléke Ordass egészen élete végéig kísérti, naplójában évről évre megemlékezik az eseményről, utoljára 1977-ben. Lásd *Napló* 1961–1977. szept. 8.

112 Az 1956-os forradalmat követő kivándorlási hullám során rengeteg kiskorú gyermek is elhagyta Magyarországot és ezzel saját családját. Ordass az ő hazatérésük ügyében próbált közbenjárni. 1957. augusztus 6-án egyébként az Országos Béketanács Evangélikus Egyházi Békebizottsága egy olyan nyilatkozatot fogadott el, amelyben elkötelezi magát a kiskorúak hazatérése ügyében. (Lásd *Evangélikus Élet*, 1957. aug. 18. 2. old.) Ordass ennek a határozatnak a hírére kezdett el intézkedni. (ÁBTL 3.1.5. 0-13599. *Evangélikus Egyházi reakció*. 101–115. „Virág” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről (1963. márc. 11.) 113.

napon belül a követség egyik beosztottjával szívesen hazaküldeti a filmet, kikerülve ezáltal a „vám-vexatúrákat.” A gyermekek ügyében Beck kifejezte, hogy a magyar állam részéről nem látják akadályát annak, hogy hazatérjenek, egyedül az osztrákoknak kell megváltoztatniuk az ezzel kapcsolatos álláspontjukat, mert irreális azt elvárni, hogy a magyar állam küldje külföldre a gyerekek után a szüleiket is.¹¹³ Ugyanebben a kérdésben a délelőtti folyamán Ordass, May püspökkel az oldalán, az osztrák belügyminisztériumot is felkereste. Az, sajnos, nem derül ki a naplóból, hogy a tárgyalásokkal mire jutottak. Ezután Ordass és Szépfalusi István közösen elmentek bevásárolni. A hazaindulást délután 2-re tervezték, amit jócskán lekéstek, de minthogy hazafelé már nem vonattal, hanem a két új autóbuszon mentek, ezért ebből nem származott gond.

Végül közel másfél hónapos távollét után 1957. szeptember 9-én, este 10:15 körül az Ordass Lajos által vezetett minneapolis-i magyar delegáció megérkezett Budapestre. Sokan köszöntötték őket a püspöki hivatalban, többek között Túróczy Zoltán,¹¹⁴ Ordass püspöktársa is. Ezután Ordass hazament, ahol rég nem látott családjával beszélgetett hajnali fél kettőig, első otthon töltött napja pedig főképp alvással telt, valamint lenyíratta „hosszú üstök”-ét.¹¹⁵

Összegzés

Ahogy tavasszal a delegáció bevonta a nagygyűlésre való készülődésbe az evangélikus lelkészi kart, úgy most, a gyűlés után a minneapolis-i tapasztalatokat is megosztották velük. Szeptember 17-én került sor az evangélikus egyház Üllői úti székházában az Országos Lelkészi Munkaközösség ülésére, ahol mintegy 250 lelkész hallgatta meg a hattagú delegáció beszámolóját. Ordass magáról a nagygyűlésről beszélt, Keken András a springfieldi konferenciáról, Wiczián a St. Paul-i konferenciáról, Szabó József a McIntire-féle ellentüntetésről adott számot, Hafenschernek jutott az amerikai egyházi élet és az amerikai magyarság bemutatása, Nagy Gyula pedig a nagygyűlésen folyó teológiai munkáról tartott előadást.¹¹⁶

Mintegy 250 lelkész hallgatta meg a hattagú delegáció beszámolóját.

A lelkészi karnak adott beszámoló mellett szeptember végén a delegáció tagjai a Deák téri gyülekezet templomában egy egész előadássorozat keretében a híveknek is betekintést nyújtottak élményeikbe. Szeptember 27-én az *Evangélikus Világszövetség munkája* címmel Ordass tartott előadást, 28-án Nagy Gyula *A világgyűlés munkája és üzenete* címmel és Hafenscher Károly *Az amerikai evangélikus egyházi élet* címmel; szeptember 29-én pedig Wiczián Dezső és Keken András volt soron. Wiczián *Az egyház intézményei Amerikában*, Keken *Magyar evangélikus külföldön* címmel adott elő.

Ordass az ősz folyamán, csakúgy, mint tavasszal, folytatta püspöki hivatalából fakadó kötelezettségét: a gyülekezetlátogatást. Ezek során több ízben került sor arra, hogy beszámolt az

113 Beck István jelentését lásd MNL OL ÁEH XIX-A-21-d, 1. doboz, 0048-2/1957.

114 Túróczy Zoltánt 1957 januárjában választották meg az északi egyházkerület püspökének. Lásd *Napló* 1957. febr. 21.

115 *Napló* 1957. szept. 10.

116 *Evangélikus Élet*, 1957. szept. 29. 2. old.

amerikai útról is. Október 5-én Nagykanizsán,¹¹⁷ október 13-án Rákosligetén,¹¹⁸ november 24-én pedig Kaposváron¹¹⁹ adott elő ilyen témában.

A minneapolis-i küldöttség utolsó közös találkozóját november 19-én tartotta, amikor Vajta Vilmos és Lund-Quist Horváth János meghívására Magyarországra látogattak.¹²⁰ Ezt követően viszont a minneapolis-i út egyre inkább egy kedves emlékké vált Ordass Lajos számára, püspökségének egy olyan különleges epizódjává, amit novemberre már elfelhőztek az újabbnál újabb, és egyre súlyosabb egyházi gondok. Az állam elérkezettnek látta az időt, hogy ismét szigorú ellenőrzése alá vegye az evangélikus egyházat. Ordasst először megpróbálták elszigetelni, az egyházi baloldal képviselőivel körbevenni (decemberben Túróczy Zoltánt, a püspöktársát ismét félreállították, s helyére visszakerült Vető Lajos), majd 1958. június 24-én elérkezett annak az ideje, hogy őt is újra félreállítsák. A minneapolis-i útra viszont Ordass még évek múltán, a belső emigráció éveiben is nosztalgiával tekintett vissza, lakásának falán pedig élete végéig ott lógott a világgyűlés nyitó istentiszteletéről készült fénykép.¹²¹

A minneapolis-i út valóban rendkívül érdekes epizódja a huszadik századi evangélikus egyháztörténetnek. Rámutat arra, hogy a Kádár-rezsim mennyire rá volt szorulva, hogy 1956 után nemzetközileg jobb színben tűnjön fel, ezzel kapcsolatban pedig olyan reményeket táplált a

A minneapolis-i út egyre inkább egy kedves emlékké vált Ordass Lajos számára.

Nyugaton is hitelesnek számító Ordass Lajos irányába – attól függetlenül, hogy Ordass ezeket képtelen volt beváltani –, ami arra sarkalta őket, hogy rábízának egy ilyen fontos, diplomáciai szempontból is jelentős és üzenetértékű

utat. A támogatás, amit Ordass az út kapcsán az állam részéről kapott, elsősorban Horváth Jánosnak, az egyházügyi hivatal vezetőjének volt köszönhető, akivel Ordassal kölcsönös jó viszonyt és bizalmi kapcsolatot sikerült kialakítania. Feltételezhetően ez a jó viszony tette lehetővé azt is, hogy az evangélikus egyházban csak olyan későn, 1957 őszétől kezdődött meg a visszarendeződés, a felsőbb állami hatalom alá való visszatagozódás, és hogy Ordass is olyan sokáig hajlandó volt – a keresztény erkölcs diktálta keretek között – az állam követelőzéseivel szemben rugalmasságot tanúsítani és egy olyan állammal való együttműködésben reménykedni, amelyben az egyház nem veszíti el önállóságát, s nem kell feladnia értékrendjét. Az sem kizárt továbbá – legalábbis az általam vizsgált források alapján – hogy Ordass személyét és püspöki pozícióját sokáig maga Horváth János védte meg más, Ordassal ellenséges állami szervek képviselőinek támadásaival szemben. Ennek igazolásához vagy cáfolatához viszont még számos kutatás elvégzésére van szükség, amelyhez jelen dolgozatot szánom az első lépésnek.

117 *Napló* 1957. okt. 8.

118 *Napló* 1957. okt. 13.

119 *Napló* 1957. nov. 25.

120 Vö. *Napló* 1957. nov. 22. és MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum 3. doboz; Vajta, Vilmos: *Correspondence and Documents III., 1955–1959. Diary of Trip to Hungary.*

121 MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archívum 24. doboz, Ordass Lajos fényképek, levelek (1920–1984). Képanyag az Ordass-életrajz angol kiadásához. 33. kép

Felhasznált irodalom

A jegyzetekben található hivatkozásokban alkalmazott rövidítések feloldása

ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

ÁEH = Állami Egyházügyi Hivatal

DOLL = D. Ordass Lajos levéltára

EOL = Evangélikus Országos Levéltár

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Levéltári források

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
Evangélikus Egyházi reakció (3.1.5. O-13599/1–2.)
- Evangélikus Országos Levéltár
D. Ordass Lajos levéltára
Egyetemes presbitériumi jegyzőkönyvek
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Állami Egyházügyi Hivatal anyaga
Elnöki iratok (XIX-A-21-a)
Általános iratok (XIX-A-21-b)
Adattár (XIX-A-21-c)
Visszaminősített TÜK iratok (XIX-A-21-d)
- Ordass Alapítvány Levéltára (P 2173)
Ordass Archívum

Forráskiadványok

Háló 2. köt. 2014 = Mirák Katalin (szerk.): *Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő*. Budapest, 2014, Luther Kiadó. /Háló. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990, 2./

Ordass 1982 = Ordass Lajos: *Válogatott írások*. Bern, 1982, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

Ordass 1985 = Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások*. Bern, 1985, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

Ordass 1987 = Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások (folytatás)*. Bern, 1987, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem

Ordass 1995 = Ordass Lajos: Az utolsó szó jogán. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 1995. 3. sz. 25–26.

Ordass 1998 = Ordass Lajos: *Válogatott írások (folytatás)*. [h. n.,] 1998, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya.

Egyéb források

Biblia

Napló = Ordass Lajos naplója 1948, 1956–1957.

Sajtótermékek

Burgenländische Gemeinschaft: 1957. okt. http://www.the-burgenland-bunch.org/BG-NL-Archive/pdf/BG-1957-014_10+11.pdf, elérés dátuma: 2014. ápr. 3.

Evangélikus Élet: 1956. nov. 4., 1957. márc. 31., 1957. ápr. 14., 1957. ápr. 21., 1957. ápr. 28., 1957. máj. 5., 1957. máj. 12., 1957. máj. 19., 1957. máj. 26., 1957. jún. 2., 1957. jún. 16., 1957. aug. 4., 1957. aug. 11., 1957. aug. 18., 1957. aug. 25., 1957. szept. 1., 1957. szept. 8., 1957. szept. 15., 1957. szept. 22., 1957. szept. 29., 1957. okt. 6., 1957. okt. 13., 1957. okt. 20., 1957. okt. 27., 1957. nov. 3., 1957. nov. 17., 2007. júl. 29.

Evangélikus Naptár: 1957, 1958, 1963, 1984

Lutheran Herald: 1957. szept. 3.

New York Times: 1957. febr. 5., 1957. febr. 11., 1957. aug. 6, 1957. aug. 10.

Time: 1957. aug. 19. <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,809745,00.html>, elérés dátuma: 2014. ápr. 3.

Szakirodalom

Böröcz 2012 = Böröcz Enikő: *Egyháztól viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958)*. 1. köt. Budapest, 2012, Luther Kiadó.

Fabiny Tamás 2009 = Fabiny Tamás: *Sem magasság, sem mélység... Keken András életregénye*. Budapes, 2009, Harmat Kiadó.

Fabiny Tibor 2008 = Fabiny, Tibor: *The Veil of God and the Cross of Christ. The Testimony of Bishop Lajos Ordass in Communist Hungary. Theological Reflections*. Budapest, 2008, Center for Hermeneutical Research.

Federation 1997 = Schjørring, Jens Holger – Kumari, Prasanna – Hjelm, Norman A. (szerk.): *From Federation to Communion. The History of the Lutheran World Federation*. Minneapolis, 1997, Fortress Press.

Háló 1. köt. 2010 = Mirák Katalin (szerk.): *Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról. 1945–1990*. Budapest, 2010, Luther Kiadó.

Hanák 1995 = Hanák Tibor: *Min dolgozik Szépfalusi István? In Szépfalusi István: Murteri kövek. Szembesülések, szempontok, alkalmak*. Budapest, 1995, Héttorony Könyvkiadó, 27–30.

Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*. Jav., átdolg. kiad. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>, elérés dátuma: 2014. ápr. 3.

Korányi 2012 = Korányi András: *Hanem szeretni is. Káldy Zoltán püspöki szolgálata itthon és külföldön*. Budapest, 2012, Luther Kiadó. /Egyház a szocializmusban, 1./

Köpeczi Bócz 2004 = Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Haszonélvezők és kárvallottak*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó.

- Nem voltam egyedül 1995 = Mirák Katalin (szerk.): *Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus egyházi közelműltről*. 1. köt. Budapest, 1995, Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség.
- Norwegians and Swedes 2012 = Anderson, Philip J. – Blanck, Dag (szerk.): *Norwegians and Swedes in the United States. Friends and Neighbors*. St. Paul, 2012, Minnesota Historical Society. http://books.google.hu/books?id=BQpTm518v2oC&pg=PT248&lpg=PT248&dq=bersell+p.+o.+augustana+synod+president&source=bl&ots=NhfUwZATby&sig=QJOqOtb3LRVmUUNVrDoxipjwyLw&hl=hu&sa=X&ei=11NyUsGvAoKKtAa27oDAAw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, elérés dátuma: 2014. ápr. 3.
- Ordass 1996 = Ordass Lajos: *Akikkel az úton találkoztam*. Budapest, 1996, Ordass Lajos Baráti Kör.
- Ottlyk 1979 = Ottlyk Ernő: *Az egyház története*. Budapest, 1979, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya
- Pósfay 2001a = Pósfay György: Találkozásaim Ordassal. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2001. 1. sz. 23–29.
- Pósfay 2001b = Pósfay György: Találkozásaim Ordassal. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2001. 2. sz. 8–14.
- Pósfay 2001c = Pósfay György: Találkozásaim Ordassal. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2001. 3. sz. 14–21.
- Pröhle 1957 = Pröhle Károly: Tíz éves a Lutheránus Világszövetség. *Lelkipásztor*, 1957. 5–6. sz. 293–301.
- Reuss 2010 = Reuss András: Vajta Vilmos (1918–1998). Emigráció és haza a teológus életében. In Szöllösy Pál (szerk.): *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Évkönyv 2009/2010*. Zürich–Budapest, 2010, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 45–59.
- Schulek 2006 = Thurnay Béláné Schulek Vilma (szerk.): *Édesapánk, Dr. Schulek Tibor. Egy evangélikus lelkész küzdelmes élete és munkássága a 20. századi Magyarországon*. Piliscsaba, 2006, Ordass Lajos Baráti Kör.
- Szabó 2006 = Szabó Csaba: Az Állami Egyházügyi Hivatal értékelése az 1956 után kialakult egyházpolitikai helyzetről. *ArchivNet*, 2006. 5. sz. http://www.archivnet.hu/politika/az_allami_egyhazi_ugyi_hivatal_ertekelese_az_1956_utan_kialakult_egyhazi_politikai_helyzetrol.html, elérés dátuma: 2014. ápr. 3.
- Terray 1990 = Terray László: *Nem tehetett mást*. Budapest, 1990, Ordass Lajos Baráti Kör.
- Terray 2002 = Terray László: Ordass Lajos bizonyágtételének visszhangja külföldön. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2002. 2. sz. 2–16.
- Vajta 1990 = *Hit és élet összecsengése: Kierkegard (!) – Ordass Lajos tolmácsolásában*. Keszthely, 1990, Ordass Lajos Baráti Kör. /Keresztyén Igazság – Új folyam füzetei./
- Vajta 2006 = Vajta Vilmos: *A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben*. Budapest, 2006, Luther Kiadó.
- Veöreös 2009 = Sárkány Tibor (összeáll.): *Veöreös Imre-breviárium*. Budapest, 2009, Luther Kiadó.
- Vető 1947 = Vető Lajos: Mi célból alakult meg Lundban a Lutheránus Világszövetség? A nagygyűlés anyagának ismertetése. *Lelkipásztor*, 1947. 9. sz. 416–418.

Zászkaliczky Pál 2008 = Zászkaliczky Pál: Ötven éve történt - Dr. Wiczian Dezső, dr. Karner Károly és dr. Sólyom Jenő professzorok eltávolítása az Evangélikus Teológiai Akadémiáról. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2008. 3. sz. 28–37.

Zászkaliczky Péter 2005 = Zászkaliczky Péter: Ügynökkérdés a Deák téri gyülekezet múltjában. I. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2005. 2. sz. 30–40.

Egyéb internetes hivatkozások (a linkek elérésének dátuma: 2014. ápr. 3.)

<http://lileks.com/mps/hotels/leamington/index.html>
<http://stefanie-hotel-vienna.h-rez.com/index.htm?l=gg-en&gclid=CNTlk86rxroCFUSS3godqSMAHA>
http://teol.lutheran.hu/tanszek/rendszeres/munkatarsak/elodok/ifj_prohle.pdf
<http://www.augustana.edu/x18008.xml>
<http://www.austria-hotels.at/de/hotel-bellevue/index.html>
<http://www.centralmpls.org>
<http://www.commonground.org/our-buildings/the-prince-george/#.UnT6ABCmaN4>
<http://www.emporis.com/building/leamingtonhotel-minneapolis-mn-usa>
<http://www.gramercyparkhotel.com/>
<http://www.interlachenc.org/About-Us/History.aspx>
http://www.kre.hu/portal/images/kituntettek/Dr.Hafenscher_Karoly.pdf
<http://www.lcms.org/page.aspx?pid=1206>
<http://www.pcahistory.org/findingaids/mcintire.html>
<http://www.ssusc.org/>
<http://www.united-states-lines.org/s-s-america1-hm/history-2/>

Archív videofelvételek

Lutheran World Federation Third Assembly, 1957. Minneapolis 1957. In: Evangelical Lutheran Church in America Archives. <https://www.youtube.com/watch?v=i4fTMYkCO8A>, elérés dátuma: 2014. ápr. 3.

Turn in the Road. Közreadja a Lutheran World Action, New York, ca. 1950. Evangelical Lutheran Church in America Archives. <https://www.youtube.com/watch?v=eQRx4nOkf6Y>, elérés dátuma: 2014. ápr. 3.

Tisztelt Olvasónk!

Lapunk küldetésének betöltéséhez elengedhetetlen a stabil anyagi háttér. Sajnos idén a Nemzeti Kulturális Alaptól sem kaptunk támogatást, így nagyon fontos, hogy előfizetőink befizessék a díjat, amelyről idén év elején külön levélben értesítést küldtünk. Az elmúlt években összesen 570.000,- Ft tartozás halmozódott fel. Kérjük mindazokat, akik fizetési elmaradásban vannak, hogy azt mihamarabb rendezni szíveskedjenek postai csekken vagy banki átutalással a 10700732-49912407-51100005 számlaszámra. Köszönettel:

a Kiadó

Fabiny Tibor 60 éves

Életének jeles évfordulóján tisztelettel és testvéri szeretettel köszöntjük folyóiratunk alapító szerkesztőjét, az Ordass Lajos Baráti Körben (1988–2010) harcostársunkat, a reformátori teológia tudós ismerőjét és elkötelezett képviselőjét, az egyházunkat szenvedélyesen – és éppen ezért kritikus szolidaritással – szerető hittestvért. Ezekkel együtt és ezeken túl pedig köszöntjük őt úgy is, mint aki – szólítsák éppen professzor úrnak, tanár úrnak, tisztelt kollégának, kedves Tibornak vagy egyszerűen testvérnek – hivatása szerint tanár, szíve elkötelezése szerint pedig tanúságtévő. Ezért döntöttünk úgy, hogy nem a magunk szavaival mondjuk el köszöntésünket és áldáskívánásunkat, hanem néhány korábbi tanítványát kérjük meg, fogalmazzák meg a saját, de a mi nevünkben is gondolataikat. Az itt olvasható személyes vallomások elé azonban még néhány mondat idekívánczozik.

Hivatalos és baráti méltatások minden bizonnyal számba veszik és méltatják Fabiny Tibor tudományos munkásságának eredményeit, az anglistika, a Shakespeare-kutatás, az irodalmi és bibliai hermeneutika témáiban megjelent számtalan publikációját. Nekünk testvéri kötelességünk ezeken túl emlékezni és emlékeztetni az egyházunkért és egyházunkban végzett szolgálataira. Arra, hogy az Ordass-örökség egyik első „feltárójaként” és őrzőjeként (lásd: A megállás szimbóluma. Keresztyén Igazság, Új folyam, 1989. 1–2. sz. 15–30), a méltán nemzetközi hírű Vajta Vilmos több művének közreadójaként, a Magyar Luther Könyvek és Magyar Luther Füzetek sorozatszerkesztőjeként, a presbiterképzés egyik felelőseként és vezetőjeként és a legkülönbözőbb alkalmakon és rendezvényeken elmondott előadásaival is meghatározó és alapvető jelentőségű munkát végzett és végez egyházunkban. Az egyház Urának köszönjük meg Fabiny Tibor szolgálatát.

Tisztelt Professzor Úr, kedves Tibor! Isten éltesen, őrizzen, és tartson meg testi, lelki és hitbeli egészségben, hogy szolgálatodat az ő szent neve dicsőségére, tanítványaid épülésére és egyházunk javára elvégezhesd! Ad multos annos!

A szerkesztőség

Hit tudományos igényességgel

Hogyan is emlékszem dr. Fabiny Tiborra a tanítványaként? Nagy örömmel! Sokat kaptam tőle. Bár csak egy féléves tárgyat tanított a teológián, de az meghatározó volt számomra, és a szakdolgozati témám választására is hatással volt. Az egyik kedvenc órám volt a hermeneutika-előadás, mert azok közé tartozott, amelyeken az intellektuális tudás mellett lelki táplálékban is bőven volt részünk. Péter 2. levelében olvashatjuk a Károli-fordítás szerint: „Ugyanerre pedig teljes igyekezetet is fordítván, a ti hitetek mellé ragasszatok jó cselekedetet, a jó cselekedet mellé tudományt” (2Pt 1,5). Dr. Fabiny Tibor ebben mutatott nekünk jó példát, hogy a tudományos igényesség nem zárja ki a hitet, nem kell, hogy szenttelen távolságtartással párosul-

jon. Sőt, akkor tudom igazán jól művelni a teológiát, ha Jézus által megragadott az értelmem, szívem. Most is előttem van, ahogyan szenvedélyesen szólt egy-egy kérdésről, így egyáltalán nem volt száraz, steril az a hatalmas ismeretanyag, amelyet átadott. A vizsgán való beszélgetés során elmondta, hogy a mi figyelmünk, érdeklődésünk is motiválta ebben. Talán úgy van ez, ahogyan a Szentírás ihletettségeről tanultuk: a szerző, az olvasó is inspirálódik, de mindebben az Úr személye a döntő.

Jó volt azt is látni, hogy úgy tart lépést az új tudományos irányzatokkal, hogy közben nem szakad el a biblikus alapoktól. Átnézve a füzeteket, amelyeket az órán és a kiadott olvasmányok alapján teleírtam, számos gondolatot találtam, melyek a mai napig is meghatározók számomra, és alkalmazom az egyéni hitéletemben, gyülekezeti szolgálatban. A polcomon is ott vannak az általa írt, fordított, szerkesztett, vagy éppen tőle kapott könyvek (Jonathan Edwardstól Gerhard O. Forde-ig), melyekhez nyugodt szívvel nyúlhatok, ha szellemi, lelki épülésre, elmélyülésre vágyom.

Kedves Tibor! Köszönöm neked mindezt, és hála a mi Urunknak, aki a dicsőség. Kérem Őt, hogy áldja meg magánéletedet és munkádat. Adjon Neked továbbra is erőt, bölcsességet, hogy át tudd adni mindazt, amit Tőle kaptál, hogy minél többen megismerhessék, minél jobban megérthessék Őt, a jelenlévő megfeszített Urat! Végül hadd köszöntselek születésnapod alkalmából azzal az igével, melyet tőled kaptam szentelésem alkalmából: „... – mivel Ő, a Szent hívott el titeket – magatok is szentek legyetek egész magatartásotokban” (1Pt 1,15).

Malik Péter

Üdvösséges indulatokkal az óceánig. A 60 éves Fabiny Tibor köszöntése

Amikor id. Fabiny Tibor megtudta, hogy felvettek az Evangélikus Hittudományi Egyetemre, akkor azt a tanácsot adta nekem, hogy törekedjek a személyes hit és a tudományos ismeretek egységére, és ne engedjem, hogy ez a kettő elváljon egymástól, azaz legyek hívő teológus. Ez 2003-ban történt a Deák téri lelkészi hivatalban, ahol polgári szolgálatos gyülekezeti munkásként töltöttem sorkatonai szolgálatom idejét. Tibor bácsi ismerte megtérésemet és szenvedélyes érdeklődésemet is a teológia tudománya iránt, valamint tisztában volt a nyilvános beszédben való komoly akadályoztatással is. Azzal a szilárd elhatározással indultam az egyetemre, hogy tanácsát megfogadom és megpróbálom megtartani. Ebben a törekvésemben Isten Tibor bácsi mindkét fiát felhasználta.

Az első két félévben azonban azt tapasztaltam, hogy a hívő teológus jelzős szerkezet egy oximoron. Ez számomra komoly krízist jelentett. Meddig lehet azt megtenni, hogy reggel imádkozom az Úrhoz, és olvasom igéjét, majd néhány órával később tudományos igényességgel bebizonyítják, hogy az ítélet, a kereszt, a bűn, a kegyelem már régen túlhaladott, kulturálisan erősen meghatározott fogalmak, és semmi nem úgy van, ahogyan meg van írva, meg különben is

a Bibliát sokféleképpen lehet értelmezni, és mindegyik olvasat egyszerre lehet legitim. Aki más tanít, az intellektuálisan beszűkült, képmutató, tudománytalan és kirekesztő. Életem leg meghatározóbb időszakát töltöttem teológiai hallgatóként, de a tudományosan magas színvonalú oktatás és a személyes hit és életfolytatás éles elválását nehezen tudtam feldolgozni. Kirekesztő semmiképpen nem akartam lenni, és intellektuálisan beszűkült sem, a képmutatástól pedig már megtérésem előtt is irtóztam. Mi legyen? Nem prédikálhatom azt, amit nem hiszek. A hit és a tudományos ismeretek egységére való törekvés kivitelezhetetlennek tűnt.

Amikor ezeket a dilemmáimat elmondtam lelki atyámnak, id. Pintér Károlynak, visszakérdezett: ismered ifj. Fabiny Tibor írásait? – Nem ismertem. Pótolni kezdtem ezt a hiányosságomat, ami rendkívül sok lelki haszonnal járt abban a helyzetben, amiben voltam. Később ez csak fokozódott, amikor személyesen is megismerhettem Fabiny Tibort, az egyetemen tartott hermeneutika-előadásai révén. Az előadások tudományos színvonala nem maradt el a többi tanegységétől – volt, amelyiket meg is haladta –, mégsem volt kérdés egy pillanatra sem, hogy a téma az előadót egzisztenciálisan érinti, és nemcsak érdeklődő, de érdekelt is abban, amit tanít. A követelmény szinte teljesíthetetlennek tűnt, komoly szellemi erőfeszítést jelentett az előadás követése, Fabiny Tibor karakteres véleményével nem mindig tudtam azonosulni – ezt egyébként nem is várta el –, ami a legtöbbször abból fakadt, hogy nem voltam képes megérteni a gondolatmenetét. Közben azonban azt éreztem – és tudom, hogy nem voltam ezzel egyedül – hogy igen, ezért lettem teológus, sőt, a legnagyobb kiváltság teológiával foglalkozni. Nem ő volt az egyetlen professzor, akinek személyes hite átsugárzott az előadásain, de számomra az ő előadásai nyitották meg az utat a többi professzor és a tudományos teológia felé is. Általa mutatta meg nekem Isten, hogy létezik olyan, hogy hívő teológus.

Nagy megtiszteltetés volt, amikor a Magyarországi Luther Szövetség elnökségében együtt dolgozhattunk, és ennek során többször meglátogathattam a Károli Gáspár Református Egyetemen, az általa vezetett tanszék irodájában. Ezek a találkozók legtöbbször adminisztratív feladatok miatt jöttek létre, de minden esetben imádkoztunk, és megbeszéltük az aktuális teológiai és közegyházi kérdéseket is.

Jonathan Edwards *Értekezés a vallási indulatokról* című könyvét ajándékozta nekünk a lelkeszszenelésünkre, és a beleírt személyes áldáskérés azóta is sokat jelent a számunkra. Ebből a könyvből vett idézettel zárom köszöntésemet, és adok hálát az Úrnak a 60 éves hívő teológusért, akiben „üdvösséges indulatok” munkálnak, és kérek áldást a további életére, „míg el nem jut az óceánig.”

„Az üdvösséges indulatok inkább hasonlatosak a természetes mozgáshoz, mint amilyen a folyóvíz áramlása, mert az ugyan kanyarodik ide-oda, akadályba ütközik itt, szabadabban-sebesebben ömlik ott, de általában nyugodtan, méltóságosan folyik egy irányban, míg el nem jut az óceánig.”¹

Grendorf Péter

1 Pásztor Péter ford. Jonathan Edwards: *Értekezés a vallási indulatokról*. Budapest, 2007, Gondolat Kiadó, 253.

Jézus és a hermeneutika

Az evangéliumok történetei tele vannak olyan helyzetekkel és párbeszédekkel, amikor a Jézust követő tömeg vagy az egyes emberek teljesen félreértik az ő szavait és cselekedeteit. Ezeket a félreértéseket János evangélista adja a legszemléletesebben az olvasó elé. Elég, ha csak a legismertebb ilyen párbeszédre, Nikodémusnak (Jn 3) vagy a samáriai asszonynak (Jn 4) Jézussal folytatott beszélgetésére gondolunk.

Most nézzük csak röviden a Nikodémussal folytatott párbeszédet. Jézus ezt mondja: „»Bizony, bizony, mondom néked: ha valaki nem születik újonnan, nem láthatja meg az Isten országát.«” (Jn 3,3) Persze Nikodémus nem tudja, hogy Jézus lelki értelemben gondolja a születést, és értetlenül áll a Mester szavai előtt: „»Hogyan születhetik az ember, amikor vén? Bemehet anyja méhébe és megszülethetik ismét?«” (Jn 3,4)

Mai keresztyének, sok évszázados tanításbeli hagyománnyal a hátunk mögött, csak mosolygunk szegény, értetlen Nikodémuson, de akkor és ott mi sem értettünk volna semmit Jézus szavaiból. Nem lett volna egyszerűbb elmagyarázni, hogy a bűnbánat és Jézus messiási mivoltának elfogadása által Nikodémus üdvösséget nyer? Ha Jézus tudta, hogy Nikodémus az ő szavaiból semmit sem fog érteni, akkor miért nem fogalmazott érthetőbben? Ezzel el is érkeztünk egy fontos tényhez: a félreértéseket sok esetben maga Jézus generálja azáltal, hogy úgy fogalmaz, hogy azt a hallgatósága nehezen értse meg. Hibáztatható ezért Nikodémus? Csak annyira, mint bármelyikünk.

Nikodémus értetlenségének oka ugyanis a bűneset óta mindannyiunkban jelen van. A bűn gátat vetett az Isten és ember közötti kommunikációnak; ennek a gátnak bármilyen mértékű feloldása vagy csökkentése csak úgy lehetséges, ha az ember valamilyen módon kilép a világi gondolkodás keretei közül. Jézus ezért a különböző fogalmakat megzavarva kényszeríti a beszélgetőpartnerét, hogy újraértelmezze azokat. Az újraértelmezés célja, hogy a szakrális jelentéssel is bíró, de már csak profán értelemben használt fogalmakat végül az ember is úgy (helyesen) értse, ahogyan Jézus. Miért fontos ez? Egyrészt mert addig semmi esélye a megértésnek, amíg a felek az egyes fogalmaknak nem tulajdonítanak azonos jelentést, másrészt – mivel a beszéd és a gondolkodás összefügg – nem mindegy, hogy az egyes szavak alatt mit értünk.

Az ember gondolkodása fogalmi, és ha valamit nem tud helyesen megfogalmazni, akkor arról nem is tud igazán gondolkodni. Ez utóbbi különösen is érvényes az Istennel kapcsolatos dolgokra. Nem véletlenül tartják a teológiáról, hogy helyes teológiát csak tiszta fogalmakban való gondolkodással lehet művelni. Jézus megértéséhez le kell számolni a világi gondolkodással, és ez csak úgy lehetséges, ha hagyjuk, hogy ő az egyes fogalmainkat bővebb, vagy egészen más jelentésűvé formálja át. Gondoljunk bele: enélkül mi értelme a Nikodémusnak mondott újjászületésnek?

Gondoljuk végig: néhány fogalmunk (pl. élet, halál, béke, szeretet, ellenség) jelentése mennyire más értelmet kap Jézusnál. Ha mindezekről csak hétköznapi módon gondolkodnánk, akkor vajon megértenénk-e bármit is a Bibliából? Nem hiszem. Nikodémus nem értetlen vagy ostoba, hanem a fogalmai még túlságosan világiak, át kell alakítania, át kell értelmeznie őket. Ez elengedhetetlen része annak az értelmi megújulásnak, ami Pál apostol szerint feltétel Isten akaratának megér-

téséhez: „... ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.” (Róm 12,2)

Ebben az újraértelmezésben, a tiszta fogalmakban való gondolkodásban segített és segít nekem ma is a bibliai hermeneutika. Szempontokat ad, irányt mutat, határokat jelöl ki, melyek segítségével nagyobb biztonsággal kerülhetem el a tévutakat. Ha egy mondatban akarnám megfogalmazni a hermeneutikai tanulmányaim tanulságát, akkor ennyit írnék: a cél a bibliai szöveg nagybetűs Lényegének megértése. Kedves Professzor Úr! Hálás vagyok, hogy sok társsal együtt erre engem is megtanítottál. Boldog 60. születésnapot!

Jorsits Attila

... ez ilyen egyszerű?!

Részt vettünk a révfülöpi Ordass Lajos Evangélikus Oktatási Központban egy presbiterképző tanfolyamon. Két előadás között odajött hozzánk valaki, bemutatkozott, és férjemhez fordulva azt mondta: Amikor a csoport tagjai egymás után bemutatkoztak, feltűnt a nevetek. Igen ritka név. Nem vagytok-e rokonai az én egyik legkedvesebb és legtehetségesebb tanítványomnak?

Mint minden szülőnek a szívét, úgy a mi szívünket is melegség járta át, amikor közöltük: Igen, az ő szülei vagyunk. A kérdező pedig dr. Fabiny Tibor egyetemi tanár volt, professzor.

Eddig mindig azt tapasztaltam, hogy az embereknek nem kis gondot jelent eldönteni, hogy ki köszönjön előre, kit hogyan szólítsanak meg. Az orvosok, papok és sokan mások kényesen ügyelnek arra, hogy egy cím se maradjon ki a megszólításukból, ugyanakkor ők bácsinak, néninek, papának és mamának szólítják azokat az embereket, akik talán kiszolgáltatott helyzetben vannak velük szemben.

Nem. Ő, a professzor úr, odajött a számára ismeretlen, de ugyanahhoz a közösséghez tartozó emberhez, és megszólította: Nem a te lányod-e a tanítványom?

Amikor legközelebb találkoztunk, és családjunkat szorongató betegség támadta meg, testvérként mentünk hozzá, és testvérként vigasztalt bennünket. Az ő tudását, elért eredményeit, rangját nem a titulusa biztosította. Előadása számunkra élmény volt, gazdagította tudásunkat, növelte hitünket, és formálta szemléletünket.

Az én életemet könnyítette azzal, hogy nem olyan erős indulattal fogadom majd a jövőben a nálunk kialakult helytelen kapcsolattartási formákat. Elnézőbb leszek a doktor urakkal, tisztelendő urakkal, polgármester urakkal, igazgató urakkal. Szegények, még nem találkoztak dr. Fabiny Tibor professzor úrral. Honnan tanuljanak alázatosságot, szerénységet, emberséget, ha sem az édesanyjuk, sem a tanítójuk nem tanította meg őket minderre?

Kedves testvérem, Fabiny Tibor! Születésének évfordulója alkalmából kívánjuk Isten gazdag áldását további életére.

Vénaschné Lovász Szilvia

Summary

We can read about the good news Pentecost on the first pages of our current issue given by **Károly Fehér**. He writes about how the Holy Ghost offers us Christ and gives hope and to the people and widens the horizon.

Our *Studies* column offers very meaningful content to the Reader. First a lecture given by **János Ittész** can be read which he delivered at the national conference for lay leaders. This is followed by the thoughts of **András Bencze** about *Géza Gyóni*, which he said at the poet's statue in the city of Székesfehérvár. The column ends with the third part of the writing from **Gergely Isó** about *bishop Ordass' trip to Minneapolis*.

At the end of our issue we greet *Tibor Fabiny* on his 60th birthday with the help of late students of theology and disciples from the presbyter course.

We wish you pleasure in reading our periodical!

Zusammenfassung

Von der pfingstlichen Frohbotschaft handeln die ersten Seiten unserer Nummer in der Übersetzung von **Károly Fehér**, der predigt, wie uns der Heilige Geist mit Christus beschenkt und den Menschen Hoffnung und Perspektive gibt.

Unsere *Studienreihe* bietet unseren Lesern außerordentlich reiches Material. Zunächst bieten wir einen Vortrag von **János Ittész**, den er auf der Landeskuratorenkonferenz gehalten hat. Danach können Sie die Gedanken von **András Bencze** über *Géza Gyóni* lesen, die vor der Statue des Dichters in Székesfehérvár verlautet wurden. Schlußendlich veröffentlichen wir den dritten Teil der gewohnten Studie von **Gergely Isó** über die *Minneapolisreise von Ordass*.

Am Ende dieser Ausgabe gratulieren wir **Tibor Fabiny** mit Unterstützung ehemaliger Theologiestudenten und Teilnehmern von Presbyterausbildungen zum 60. Geburtstag.

Viel Spaß beim Lesen des neuen Heftes!

E számunk szerzői

Bencze András lelkész – Székesfehérvár
Fehér Károly ny. lelkész – Székesfehérvár
Grendorf Péter lelkész – Budapest
Isó Gergely történészhallgató – Veszprém
Ittész János ny. püspök – Győr

Jorsits Attila teológus, blogger – Budapest
Malik Péter lelkész – Lucfalva
Venáschné Lovász Szilvia ny. pedagógus
– Balatonszemes

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja)	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rözse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-

A keresztyén igazság előfizetési díja: 1700 Ft. Külföldre 15€. Egy szám ára 450 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítását vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)

Tartalmi összesítő

Pünkösöd örömhíre szólal meg számunk első lapjain **Fehér Károly** tolmácsolásában, aki hirdeti, hogy a Szentlélek Krisztussal ajándékoz meg, s ad reményt, távlatot az embernek.

A *Tanulmányok* rovatunk rendkívül gazdag anyagot kínál Olvasóinknak. Először **Ittész János** előadását kínálja, amelyet a felügyelők országos konferenciáján mondott el. Ezután **Bencze András** *Gyóni Gézárról* szóló gondolatai olvashatók, melyek a költő székesfehérvári szobránál hangzottak el. Végül **Isó Gergely** *Ordass minneapolisí útjáról* írt tanulmányának harmadik részét nyújtjuk át Olvasóinknak. Számunk végén *Fabiny Tibort* köszöntjük 60. születésnapja alkalmából egykori teológiai hallgatók és a presbiterképzésen részt vevő tanítványa segítségével. Sok örömet kívánunk Olvasóinknak folyóiratunk olvasásához!